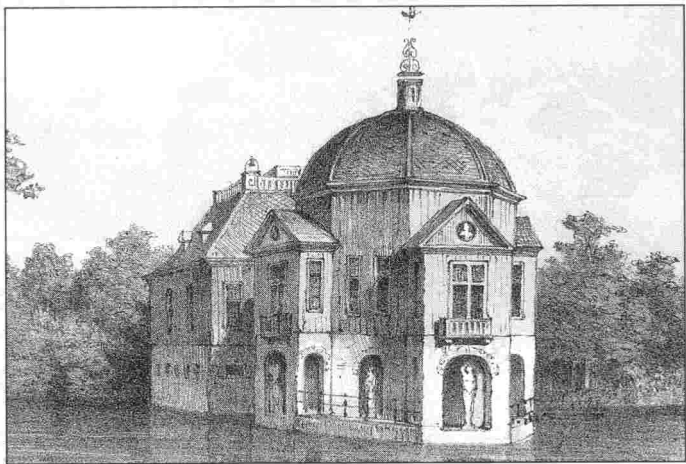

TVE 14e jrg. nr. 3, september 1996

Tussen Vecht en Eem

Tijdschrift voor regionale geschiedenis

Uitgeverij Verloren

MAAKT GESCHIEDENIS

Larenseweg 123 – 1221 CL Hilversum – ☎035-6859856 – ✉035-6836557

UITGEVER VAN DE NODIGE BOEKEN OVER HILVERSUM
EN VELE ANDERE HISTORISCHE UITGAVEN. UIT DE CATALOGUS:

JAN WILLEM VERKAIK, *De moord op graaf Floris V.*

278 blz., geïllustreerd, ISBN 906550-258-0, f50,-

RONALD P. DE GRAAF, *Oorlog om Holland, 1000-1375.*

494 blz., geïllustreerd, ISBN 90-6550-278-5, f69,50

M. BOS, *Het Stichts-Hollands geslacht Van den Bosch.*
Voorlopig verslag van een onderzoek naar persoon en voor-
geslacht van Cornelis Jacobsz. (ca. 1500-1580) te Waddinxveen

256 blz., geïllustreerd, ISBN 90-6550-273-4, f45,-

Deugd boven geweld.

Een geschiedenis van Haarlem, 1245-1995.

690 blz., gebonden, rijk geïllustreerd, ISBN 90-6550-504-0, f75,-

Uw boekhandelaar kan U informeren over onze uitgaven, ook over
de Hilversumse geschiedenis. Als U dat wilt zetten wij U graag op
onze verzendlijst.

TVE 14e jrg. nr. 3, september 1996

Tussen Vecht en Eem

Tijdschrift voor regionale geschiedenis

Uitgegeven door de Stichting Tussen Vecht en Eem

Colofon

Het tijdschrift Tussen Vecht en Eem is een uitgave van de *Stichting Tussen Vecht en Eem*. Het tijdschrift verschijnt 3 maal per jaar als "gewoon" nummer (48 pagina's) en éénmaal per jaar in de vorm van een dubbelnummer (96 pagina's) dat gewijd is aan één van de gemeenten binnen het werkgebied van de Stichting Tussen Vecht en Eem. In 1996 was dat de gemeente Muiden.

De Stichting TVE is een samenwerkingsverband van meer dan 25 lokale en regionale organisaties op historisch en aanverwant gebied. De Stichting bevordert en verbreidt de kennis op historisch gebied betreffende de streek. Voorts ijvert zij voor het behoud van cultuurhistorische en karakteristieke waarden. Donateurs van de Stichting TVE ontvangen het tijdschrift gratis.

Donatie/abonnement

Donateurs kunnen zich aanmelden bij:
E.W.M. Witteveen-Brenninkmeijer, Brediusweg 14a,
1401 AG Bussum, 035-6913630
F.H. Bos, Stargardlaan 10, 1404 BD Bussum, 035-6941382

Voor opgave als donateur kunt u ook gebruik maken van de antwoordkaart die in dit tijdschrift is bijgesloten. Bij bovengemelde adressen kunnen eveneens losse nummers van het tijdschrift worden aangevraagd. De minimum donatie bedraagt f20,- per jaar.

Redactie

E.E. van Mensch (voorzitter), L.R. Huese-Rommerts (secretaris), mw C.M. Abrahamse, drs Maria W.J.L. Boersen, D. Dekema en dr P.H.D. Leupen.

Redactieadres

Van Gelderlaan 74, 1215 SP Hilversum, 035-6219279

Productie

Uitgeverij Verloren, Hilversum

Druk

Drukkerij Spieghelprint, Bussum

©TVE 1996. Gedeeltelijk overnemen van artikelen is slechts toegestaan met uitdrukkelijke bronvermelding. Geheel overnemen is pas mogelijk na schriftelijke toestemming van het redactiesecretariaat.

ISSN 0169-9334

Inhoud

<i>M.W. Jolles</i> Trompenburgh en zijn bewoners	143
<i>H. Goddijn</i> Gooise componisten	148
<i>H.H.M. Meyer</i> De samenhang tussen landbouw en andere bedrijvigheid in Hilversum omstreeks 1830	152
<i>H. Bronkhorst</i> Reinhard Scherenberg, een verlichte Baarnaar	162
Activiteiten van de Stichting Tussen Vecht en Eem	168
Infobulletin	168
Monumenten en architectuur	168
Groene geschiedenis	169
Van de redactie	170
Goois Museum	173
Stad en Lande Stichting	174
Uit de tijdschriften	175
Literatuur	183
Actualiteiten	184
Bestuur en redactie	186
Varia	187

Omslag: litho P.A. Schipperus, Trompenburg te 's-Graveland, 1879.

Titelpagina: Hooiland te Laren, 1933.

Trompenburgh en zijn bewoners

M.W. Jolles

Jaren geleden bezocht de toenmalige redactie van dit tijdschrift het huis Trompenburgh te 's-Graveland. Onder de aimabele leiding van de bewoners, de heer en mevrouw Houthoff, mochten we alle vertrekken bekijken, te beginnen bij de enorme keuken, misschien wel de merkwaardigste ruimte van het hele huis, en eindigend in de statige eetzaal, waar fraai geschilderde portretten de bezoeker aanstaren. In onze verbeelding kwamen we soms luitenant-admiraal Tromp in eigen persoon tegen of luisterden we naar een musiceerend gezelschap in de in oorspronkelijke staat bewaarde koepelzaal.

In mijn herinnering was het hoogtepunt, in de dubbele betekenis van het woord, de klim naar het dakterras, dat door balustraden omringd is. Langs een steil trapje klommen we naar boven en keken uit over het landschap. Van noord naar zuid, in strakke lijn, zagen we de 's-Gravelandse buitenplaatsen, van Schaep en Burgh in het noorden, de hele bekende rij langs – weliswaar met onderbrekingen en gaten – tot Gooilust in het zuiden. Aan de ene kant bomen en zandgrond, aan de andere het Hollandse polderland.

Dit zijn van die momenten die in de herinnering een speciale kleur houden. De vroeg invallende winteravond in december deed de nevel al uit de velden opstijgen. Als een rode bal zakte de zon weg in een scala van kleuren: zachtblauw waar de nacht naar boven kroop, dan door een reeks van schakeringen tot vuurrood. Een ogenblik om je te verzoenen met het soms zwoegen aan het "krantje", en nog sterker beleefd met gelijkgestemden. Het werd te koud en te donker. Voorzichtig daalden we af om ons te verwarmen met de thee van mevrouw Houthoff.

Een vraag die tijdens dit bezoek bij mij opkwam was: hoe kwam Cornelis Tromp hier te wonen, deze zeevarende vechtjas met zijn eigenzinnig karakter? En wie kwamen er na

hem te wonen, hetzij als eigenaar hetzij als huurder? De redactie had wel eens vagelijk gezocht naar een antwoord, maar had het plan al gauw van zich afgezet als te veel speurwerk vereisend. Toch lag het antwoord al klaar, dank zij het noeste zoeken van anderen.

Ontstaan van 's-Graveland en verdeling van de kavels

In 1625 is het nog steeds oorlog met Spanje, al is de strijdlust aan het tanen na het aflopen van het Twaalfjarig Bestand. Zoals bekend diende Reijnier Pauw met enige anderen in dat jaar een verzoek in bij de Staten van Holland en West-Friesland om vergunning tot het ontginnen van grond in het westelijke deel van het Gooi.

Dit was geheel tegen de zin van de bewoners van Gooiland en speciaal die van Hilversum. Zij zagen dit als inbreuk op hun gebruiksrechten die zich ook over dit deel van het Gooi uitstrekten. De octrooiverlening door de Staten leidde tot rellen en vechtpartijen en er was een "*Placaat tot confirmatie van het octrooi van de Gooise vullingen*" voor nodig om de zaak tot rust te brengen en in 1634 overeenstemming tussen de partijen te bewerkstelligen. Daarna konden de nieuwe eigenaren de "*kavelconditien*" vaststellen. Hierin werd onder meer de verdeling van de 's-Gravelandse polder in 27 kavels van elk twintig morgen vastgelegd. Ook de wijze waarop deze beplant en bebouwd dienden te worden werd hierin geregeld. De kavels werden onder de zes "*participanten*" verdeeld door loting.

De voorgangers van Tromp

Nu moeten we de kavels 18, 19, 20 en 21 in het oog blijven houden. De kavels 18 en 19 werden geloot door Abel Matthijsz. Burgh.

Tekening Ant. Smeerdijk: Huize Trompenburgh.

Vervolgens gingen ze via Daniël van Hogen-dorp (1618-1673, getrouwd met Ida Maria Hooft) in 1662 over in handen van Johan Tromp. Kavel 18 werd later Schoonoord. Met kavel 19 ging het op den duur niet zo goed, ondanks de hoopvolle naam Rontom Welgevallen, in de achttiende eeuw omgedoopt tot Groenlust. Na zeker twee keer geplunderd te zijn werd het verwaarloosd en uiteindelijk is die naam van de kaart verdwenen. Andries Bicker lootte de kavels 20 en 21. Van hem ging het bezit verder naar Joan van Hellemond, die rond 1654 het landhuis bouwde. Joan was getrouwd met Margaretha van Raephorst. Deze hertrouwde na de dood van haar man met Cornelis Tromp in 1667. De bruid was toen 42, de bruidegom 46 jaar oud. Tromp was een jaar daarvoor ontslagen uit de zeedienst en dat maakt het begrijpelijk dat hij belangstelling kreeg voor het landelijke buitenleven. In 1669 kocht Tromp ook de percelen grond die de buitens aan de oostzijde begrensd tot aan de Leeuwenlaan: het Trompenveld.

In 1671 begon de expansiezucht naar deze contreien van Lodewijk XIV steeds merkbaarder te worden. Johan Tromp wilde kennelijk daarom zijn bezit, kavel 18 en 19, verkopen. Hij vond een koper in zijn bloedverwant Cornelis Maartenszoon.

Het rampjaar

Toen kwam het rampjaar 1672: de Franse troepen lagen voor Naarden. Ook 's-Graveland kreeg te lijden, werd geplunderd en kreeg een brandschatting opgelegd. Tromp was niet van plan hieraan mee te betalen. Eerst werd zijn huis leeggehaald waarbij goudleren behangsels en beschilderde panelen van de muren werden gerukt, zetels uit de zaal gesleept en tuinbeelden gestolen om in Utrecht verkocht te worden. In april 1673 kwamen de Fransen terug en staken het huis in brand. In *Het ontroerde Nederland*, door de auteur Tobias van Domselaar opgedragen aan Tromp, lezen we over de reactie van het echt-

Interieur Koepelzaal Trompenburgh, 1912.

Op een plafondschildering uit het eind van de zeventiende eeuw in een van de woonkamers staat "Moeder Aarde" afgebeeld met drie, misschien vier, borsten. Een toonbeeld dus van overvloed; een overvloed waartegen pastoor Van Soest bezwaar had met het oog op zijn jeugdige pupillen.

Hij liet er om die reden een sluier over schilderen. De latere bewoner Van Lennep liet die sluier verwijderen. Een gast van de huidige bewoners mocht de weer onverhulde overvloed bekijken en verzuchtte, na lange blik naar boven "zo zie je ze maar zelden".

paar toen zij hun bezittingen na de verwoesting weer terugzagen. *“Wanneer nu de heer en vrouwe Tromp deze ruinen quamen bezichtigen, is zulks niet zonder alteratie geschiedt; te meer haar Wel-Edelen mosten aanzien dat er verscheyden hofsteden daer rontom en zelfs naar de hare gelegen geheel ongeschent waren gebleven, daar niet een blad van een boom was aangeraakt. De heer lt.-admiraal Tromp zeyde doenmaals dat, by aldien het geboomte en plantagien binnen een tijdt van 2 of 3 jaren in zijn fleur, zoo als het kort te vooren geweest was, herstell kon worden, gelijk met het gebouw zou kunnen geschieden, zoo zouden haar Wel-Edelen deze plaats, immers zoo heerlijk als zij geweest was wederom doen herbouwen, en op maken het koste wat het wilde.”* Inderdaad werd het huis herbouwd. Het kwam gereed rond 1680 en kreeg de naam Syllisburg.

Bewoners na Tromp's dood

Na de dood van Tromp op 29 mei 1691 konden de erfgenamen het moeilijk eens worden over de verdeling van de bezittingen en voerden eindeloze processen met elkaar. In het begin van de achttiende eeuw dook er toch een nieuwe bewoner op, zelfs weer een admiraal. Dit was Philips van der Goes, die van ongeveer 1700 tot 1720 op Trompenburgh woonde. (Van hier af volg ik geheel de gegevens die bijeen zijn gebracht door de heer Houthoff. Mevrouw S.P.H. van Sprang-Nortier in 's-Graveland heeft hieraan verder gewerkt, speciaal geïnteresseerd als zij was in de naast Trompenburgh gelegen kavels 18 en 19.)

Rond 1720 kwamen de vier kavels 18 tot en met 21 aan Jacob Roeters. Waarschijnlijk verving hij de naam Syllisburgh door Trompenburgh, daarmee voor goed de naam van onze zeeheld aan het huis verbindend. Jacob Roeters was een vermogend Amsterdams koopman. Hij overleed op tachtigjarige leeftijd in 1744. Volgens zijn testament kreeg zijn derde zoon, Jacob jr., de buitenplaats, met veel grond er bij. Aangezien zijn dochter Sara (Roeters, geboren Roeters, door haar huwelijk met een eigen neef, zoon van een broer van de erfflater) reeds overleden was, erfde haar dochter Perina, dus kleindochter van de erfflater, de kavels 18 en 19. Deze Perina

trouwde met David Leeuw van Lennep en uit de samenvoeging van beide familienamen ontstond Roeters van Lennep.

Door de vererving resteerden van de oorspronkelijke erfenis van Tromp uiteindelijk alleen nog de kavels 20 en 21 als één geheel.

Jacob Roeters Jr. woonde tot 1771 op Trompenburgh. In dat jaar verkocht hij het aan mr. Mathijs Straalman, burgemeester van Amsterdam. Na zijn overlijden gingen de bezittingen naar zijn zoon Anne Willem, en van hem weer naar diens zoon Jonas Witsen baron Straalman. Zijn verheffing in de adelstand zal wel tijdens de regering van koning Lodewijk Napoleon gebeurd zijn.

Baron Straalman liet in 1827 Trompenburgh veilen. Het huis zelf bracht niet veel op, wat wel als een bewijs gezien wordt dat het in slechte staat van onderhoud verkeerde. De nieuwe eigenaar was Cornelis IJsseldijk, die het huis herstelde. Hij stierf in 1832. Zijn weduwe Johanna Judith Zeelt verhuisde naar Postwyck in Baambrugge. Trompenburgh werd vervolgens gekocht door mr. Cornelis Jacobus van Bommel, die er tot zijn overlijden in 1861 heeft gewoond.

Bewoning van korte duur

De volgende bewoner was A.G. Warne van Palland, gedurende twee jaren. Op hem volgde P.A. Clifford Oetgens van Waveren Pancras, tot 1869. Jonkheer Salomon Backer woonde er van 1869 tot 1874, dus weer niet lang. H.A. Spandau heeft zelfs maar één jaar op Trompenburgh verbleven, evenals H.J. Middendorp. Anna Maria Schmedding resideerde er van 1877 tot 1883 en C.W. Groskamp sloot de rij met nog geen heel jaar, in 1885.

De familie Lipman wordt wel genoemd als de bewoners tot 1890. Dit wordt echter tegengesproken door een voortreffelijke studie van W. Pott over de villa Wisseloord en zijn bewoners, verschenen in het tijdschrift *Eigen Perk* (een uitgave van de Hilversumse historische kring "Albertus Perk", jaargang 1991, nr 4). Daarin lezen we over mr. Samuel Philippus Lipman, in Londen geboren en in 1871 overleden op Wisseloord in Hilversum. Deze Lipman was een bekend rechtsgeleerde die uit

Trompenburgh, 1990.

een eerder huwelijk tien kinderen had. Later hertrouwde hij met de weduwe Maria Agnes Hendrichs Moorman. Een van de kinderen Lipman, Sophia, trouwde in 1872 met Theodoor Zum Gahr, afkomstig uit het Munsterland in Westfalen. Uit dit huwelijk werden vijf dochters op Wisseloord geboren. Theodoor overleed in 1887. Zijn weduwe had een slechte gezondheid en daarom nam hun grootmoeder de zorg voor de kinderen Zum Gahr op zich.

Pastoor Van Soest, van Kortenhoef, was een vriend van Theodoor en was na diens overlijden tot voogd over zijn kinderen benoemd. Toen nu grootmoeder Moorman in 1890 stierf en ook de eigen moeder niet in staat was de zorg op zich te nemen, nam pastoor Van Soest het heft in handen. Tevoren had hij Trompenburgh al gehuurd als verblijfplaats voor de meisjes. Ze verhuisden er heen met hun gouvernante, mevrouw Trip.

Het oudste meisje, Maria, trad in bij de Ursulinen in Venray en stierf als Mère Brigitte in Soerabaja in 1904. De tweede, Agnes, trouwde met mr D.A.P.N. Koolen. Fietje, de derde dochter, trouwde met Fons Theissing, maar zij overleed al na een jaar. De weduwnaar trouwde vervolgens met het jongste meisje, Theo. De vierde dochter, Tony, verhuisde enkele jaren na haar huwelijk met mr J.L.M. Meckman naar Zwitserland.

De twintigste eeuw

Na dit laatste huwelijk werd het stil op Trompenburgh en in 1904 werd het de buitenplaats gekocht door Frans Blaauw, de eigenaar van Gooilust. Hij verhuurde het achtereenvolgens aan de kunstschilder Johan Wilhelm Kaiser (tot 1912), jonkheer J.C. van Lennep (van 1916 tot zijn dood 1921) en aan de weduwe Midden-dorp (tot haar dood in 1953). Bij zijn dood liet Blaauw het buiten na aan de Staat der Nederlanden met de bedoeling dat het door particulieren bewoond zou worden. Dit is tot nog toe het geval. De familie Houthoff bewoont Trompenburgh al vanaf 1953 en dus langer dan wie ook van de vorige bewoners.

Gooise componisten

Hans Goddijn

Op 28 september 1996 zal in de Grote Kerk te Naarden het eerste concert zijn te beluisteren met alleen werken van Gooise componisten. Dit concert wordt door het bestuur van de Stichting Tussen Vecht en Eem georganiseerd. Over vijf Gooise componisten volgt hier een korte beschrijving over hun leven en werk.

Jan Nieland

Jan (Johannes Hermanus Ignatius) Nieland werd op 18 juli 1903 te Amsterdam geboren en overleed op 20 februari 1963. Nieland, die bekend werd als organist en componist, studeerde orgel en piano aan het Amsterdams Conservatorium. In 1927 behaalde hij de Prix d'Excellence voor orgel. Jan Nieland was vele jaren de vaste organist van het Concertgebouw, waar hij het (enkele jaren geleden voor de tweede maal volledig gerestaureerde) Maarschalkerweerd-orgel bespeelde. Mede op aandringen van Jan Nieland, besloot de leiding van het Concertgebouw in 1929 een aantal werkzaamheden door Maarschalkerweerd aan het orgel te laten uitvoeren, omdat het instrument zich in zeer slechte staat bevond. Een belangrijke verbetering daarbij was ook het plaatsen van een nieuwe windmachine.

Jan Nieland, die na zijn loopbaan als organist van het Concertgebouw directeur werd van de Muziekschool te Naarden, componeerde veel kerkmuziek, waar onder een Sint Augustinus oratorium, missen en lofstukken, alsmede instructieve pianomuziek.

Hugo Godron

De componist, violist en later ook muziekregisseur Hugo Godron, werd op 22 november 1900 te Amsterdam geboren. Hij overleed op 6 december 1971 in Zoelmond (nabij Culem-

borg). Godron studeerde viool bij Oskar Back en compositie bij Sem Dresden aan het Amsterdams Conservatorium. Door een bezoek aan Brazilië raakte Godron dermate onder de indruk van de ritmes in de Zuid Amerikaanse volksmuziek, dat deze gedurende de rest van zijn leven een rol zijn blijven spelen in zijn composities. Godron verbleef ook enige tijd in Parijs, waar hij voor zijn composities waardering en aanmoediging kreeg van Maurice Ravel en Darius Milhaud.

Hugo Godron was een van de eerste muziekregisseurs bij de radio. Daardoor componeerde hij veel van zijn latere werken speciaal voor dit medium. Vooral een doorzichtige instrumentatie achtte hij daarbij van groot belang. Met name zijn muzieksprookje 'Assepoes' uit 1948, op tekst van Max Teipe, is zeer bekend geworden.

De composities van Godron – voornamelijk kamermuziek – zijn doorgaans van licht, probleemloos karakter. Voor piano schreef hij onder meer een serie werken waarvan de titels al het speelse karakter verraden, zoals de suite 'Mon Plaisir' uit 1930, 'Escapades' uit 1938, 'Suite Moderne' uit 1941 voor twee piano's, 'Sept Miniatures' uit 1955 voor vierhandig piano en '24 Chansonnettes' uit 1966. Het pianotrio dat Godron in 1953 schreef is getiteld 'Nouvelles'. Verder schreef Hugo Godron 'Sonatine' voor fluit, viool, cello en piano, de 'Amabile Suite' voor klarinet, piano en strijkorkest, 'Divertimento' voor twee violen en piano, 'Hommage à Chabrier' voor piano en de uit vier delen bestaande 'Suite bucoloque' voor fluit & piano.

Jan Felderhof

Jan Felderhof die in 1907 te Bussum werd geboren en afgelopen 25 september 89 jaar is geworden, kan terugkijken op een zeer werkzaam muzikaal leven. Jan Reindert Adriaan

Jan Felderhof.

Felderhof doorliep het lyceum en studeerde vervolgens viool bij Hendrik Rijnbergen en Felice Togni, alsmede compositie bij Sem Dresden aan het Amsterdams Conservatorium. Van 1934 tot 1954 was hij docent harmonie, contrapunt, analyse, liedbewerking, algemene muziekleer en hoofdvak theorie aldaar. Van 1944 tot 1954 was hij directeur van de (dit jaar gesloten) Toonkunst Muziekschool in Bussum. Seizoen 1954/55 was Felderhof directeur van het Rotterdams Conservatorium, daarna docent compositie, harmonie, contrapunt, analyse, solfège en instrumentatie aan het Utrechts en aan het Amsterdams Conservatorium. Vanaf 1968 tot aan zijn pensionering in 1973 was Jan Felderhof tevens adjunct directeur van het Amsterdams Conservatorium.

Naast dit alles hield Felderhof zich ook in sterke mate bezig met de actieve muziekbeoefening. Van 1945 tot 1955 was hij dirigent van koor, orkest en kamerkoor van Toonkunst te Bussum, dirigent van het Jeruzalem Kerkkoor te Amsterdam (1934-1945), dirigent van het Amsterdams Vrouwenkoor (1942-1946), dirigent van het Kerkkoor te Doorn (1956-1958), dirigent van het Nederlands Vocalisten En-

semble (1956-1963), dirigent van het Utrechts Christelijk Mannenkoor (1957-1959), dirigent van het Zeister Philharmonisch Orkest (1973-1982) en dirigent van de Orkest Vereniging Amersfoort (1973-1986). Verder was Jan Felderhof gastdirigent bij vele orkesten, waar onder het NCRV Orkest, het Harold Sharnrock's Concert Orchestra, het Promenade Orkest, het Omroep Orkest, het Omroep Kamer Orkest en het Concertgebouw Orkest. Ook gaf Felderhof veel vioolrecitals voor de radio (AVRO en NCRV) en was hij in de jaren 1946 tot 1948 muzikrecensent voor *Trouw*, muzikrecensent voor de *Bussumsche Courant* (1950-1953) en gecommiteerde eindexamen contrapunt voor het 'Conservatoire pour Musique' te Brussel. Jan Felderhof is sinds april 1978 Ridder in de Orde van Oranje Nassau.

Jan Felderhof was – en is nog altijd – actief als componist. Een zeer bekend werk van hem is het 'Concert for flute and string orchestra', dat hij in 1955 schreef voor Hubert Barwahser, eerste fluitist van het Concertgebouworkest. In 1995 schreef hij ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het muziektijdschrift *Pianowereld* de compositie 'Scherzo', dat in de jubileumuitgave van dat blad werd gepubliceerd.

Anthon van der Horst

Een naam die, mede door de vele traditionele uitvoeringen op Goede Vrijdag van Bachs *Matthäus Passion*, onlosmakelijk is verbonden met de Grote Kerk van Naarden, is die van dirigent, organist en componist Anthon(ie) van der Horst. Hij werd in 1899 te Amsterdam geboren en zijn overlijden op 7 maart 1965 beëindigde het Nederlandse muziekleven van één van zijn grote persoonlijkheden. Ook Van der Horst werd opgeleid aan het Amsterdams Conservatorium en behaalde in 1919 als leerling van J.B. de Pauw de 'Prijs van Uitnemendheid' voor orgel. Van der Horst was organist van de Engelse Kerk te Amsterdam en vanaf 1955 organist van de Grote Kerk te Naarden. Hij was zeer bekend door zijn prachtige improvisaties en door zijn vertolkingen van Bachs werken.

Vanaf 1936 was Van der Horst hoofddocent

orgel aan het Amsterdams Conservatorium, waar hij les gaf aan o.a. Albert de Klerk, Piet Kee, Charles de Wolff, Piet de Wijs, Piet Post en Bernard Bartelink. Verder leidde hij diverse oratoriumkoren en was sinds 1931 dirigent van de Nederlandse Bachvereniging. Voor zijn vele verdiensten op gebied van kerkmuziek kreeg Van der Horst in 1948 een eredoctoraat (doctor honoris causa) in de theologie aan de universiteit te Groningen. Een bijzonderheid, omdat aan musici het eredoctoraat doorgaans wordt verleend in de faculteit der letteren en wijsbegeerte.

Dr. Anthon van der Horst heeft een uitgebreide verzameling werken nagelaten, waar onder die voor orgel, koor en orkest bijzonder de aandacht verdienen. Ter gelegenheid van de bevrijding in 1945 schreef Van der Horst een *Te Deum* voor groot koor, bariton, orgel en orkest. In 1955 componeerde hij voor 8-stemmig a capella koor 'La Nuit' op tekst van Charles Péguy, dat algemeen wordt beschouwd als zijn meesterwerk. De vele uitvoeringen ervan in binnen- en buitenland werden gegeven door het Nederlands Kamerkoor van Felix de Nobel. Van der Horsts laatste orkestwerk 'Réflexions Sonores' was een opdracht van het Concertgebouworkest bij gelegenheid van het 75-jarig bestaan in 1963. De titel van dit werk moet niet zo zeer worden opgevat in de geest van een abstracte vorm van weerspiegelende klank, maar veel meer als een vorm van bespiegeling van een programmatisch gegeven in klanken. Overigens zonder dat er hier sprake is van zuivere programma-muziek. 'Réflexions Sonores' werd in 1963 uitgevoerd door het Concertgebouworkest o.l.v. Bernard Haitink en naderhand op LP uitgebracht door Donemus.

Cor de Groot

Cor de Groot, geboren op 7 juli 1914 te Amsterdam en overleden op 26 mei 1993 te Laren, mag worden gerekend tot één van de bekendste Nederlandse concertpianisten van deze eeuw. Hij maakte als pianist een internationale carrière, waarbij vooral zijn vertolkingen van de pianoconcerten van Frédéric Chopin, Ludwig van Beethoven, Franz Liszt en Sergei Rachmaninoff – veelal met dirigent

Cor de Groot.

Willem van Otterloo – beroemd zijn. Daarnaast was Cor de Groot een bekend vertolker van moderne componisten, zoals Jurriaan Andriessen, Henk Badings, Benjamin Britten, John Ireland, Morton Gould en Francis Poulenc.

Cor de Groot studeerde aan het Amsterdams Conservatorium (hij was studiegenoot van Gerard Hengeveld en George van Renesse) bij Ulfert Schults (piano) en Sem Dresden (compositie). In 1932 slaagde hij cum laude. In 1936 behoorde hij met de Russische pianist Emil Gilels tot de hoofdprijswinnaars van de Internationale Pianistenwedstrijd te Wenen.

Ook als componist was Cor de Groot zeer actief. Al op 17-jarige leeftijd debuteerde hij met een pianoconcert, later gevolgd door meerdere composities voor piano en orkest en het zogeheten 'Minutenconcert', dat uit elf deeltjes van precies één minuut bestaat. Na de oorlog kon Cor de Groot door een zenuwaandoening aandoening in zijn rechterhand lange tijd alleen zijn linkerhand gebruiken. In die periode componeerde hij onder meer 'Variations Imaginaires' voor piano-linkerhand en orkest en 'Apparation' voor piano-linkerhand. Een aantal Nederlandse

componisten componeerde voor hem een pianostuk voor de linkerhand, die in 1960 door Donemus werden uitgegeven onder de titel 'Mano Sinistra'. Zeer bekend is ook de LP die Cor de Groot in die periode uitbracht, waarop hij eigen bewerkingen speelt van composities van Tchaikovsky, Bach, Rameau, Beethoven, Schumann, Dvorak en Liszt. Na een lange rustperiode kreeg Cor de Groot weer de beschikking over beide handen, maar hij keerde – mede om gezondheidsredenen – niet meer terug naar de internationale concertpodia. Hij werd muziekregisseur bij de NOS en maakte hij vele studie-opnamen als solist en met diverse orkesten.

Cor de Groot, die naast piano ook zeer goed fluit speelde, schreef soloconcerten voor diverse instrumenten, zoals een Hoboconcert (1938), Fluitconcert (1940), Concert voor twee hobo's en orkest (1940) en Klarinetconcert (1941). Bekend is ook zijn 'Divertimento' voor orkest, waarvan het eerste deel is geschreven voor koperblazers en slagwerk, deel 2 voor houtblazers, harp en piano en

deel 3 voor strijkers. Het vierde deel vormt een combinatie van de drie eerste delen. In de latere jaren schreef De Groot een aantal pianostukken die met meeslepende levendigheid op de luisteraar worden overgebracht. Bekend zijn onder meer 'La Patineuse' (Sjoukje Dijkstra Wals) uit 1963, 'Ritornelli' uit 1967 en 'Expressions' uit 1975. Op gebied van kamermuziek componeerde De Groot drie Strijkkwartetten en 'Bassonnerie' voor fagot en klavecimbel.

In 1988 speelde Cor de Groot alle Mazurka's van Chopin voor een dubbel-CD. Hij maakte deze opname (Vanguard 99058) in het Haags Gemeentemuseum op een Pleyel vleugel uit 1847, die in 1970 volledig werd gerestaureerd door Wouter Scheurwater. Verder is bij de Evangelische Omroep een CD verschenen met een in 1954 door Cor de Groot gespeelde uitvoering van Rachmaninoffs eerste pianoconcert en een elftal korte pianowerken van Rachmaninoff. Deze selectie is afkomstig van de laatste radio-opname die Cor de Groot maakte voor de EO.

Gooise componisten

Grote Kerk Naarden

Zaterdag 28 september
20.15 uur

Werken van

Jan Felderhof
Hugo Godron
Cor de Groot
Anthon van der Horst
Jan Nieland

Uitvoerenden

Reina Boelens sopraan
Joke Brethouwer harp
Fred Mann fluit
Wytse Kooijmans orgel
Frank van de Laer piano
en
Gerard Hengeveld piano

Orde van de Opdracht van
SCHUETING TUSSEN VECHT EN EEM

Met o.a. een
DRUKERIJ SPIEGELPRINT: BUNSTER

Kaarten à f 20,- verkrijgbaar bij Boekhandel Comenius Naarden,
Muziekhandel Boersma Bussum, De Muziekkerij Hilversum en
telefonisch 035-6941382.

Kaarten à f 20,- zijn verkrijgbaar bij Boekhandel Comenius Naarden, Muziekhandel Boersma Bussum, de Muziekkerij Hilversum en telefonisch 035-6941382.

De samenhang tussen landbouw en andere bedrijvigheid in Hilversum omstreeks 1830

H.H.M. Meyer

Over het algemeen is weinig bekend over de rol van de agrarische middelen van bestaan naast andere vormen van inkomstenverwerving van huisgezinnen in de vorige eeuw. Dit geldt ook voor Hilversum. In de literatuur over Hilversum in de 19e eeuw wordt de textielnijverheid als belangrijkste bestaansmiddel genoemd. Daarnaast kwam voornamelijk landbouw voor. Kaarten uit die periode tonen, gezien de oppervlakte van de omringende heide, erg uitgestrekte enggronden. Nog meer aan de buitenkant, tegen de heide lagen jonge ontginningen. Welke rol speelde de landbouw in een dorp waar de nijverheid het belangrijkste was?

Bronnen

Over de ontwikkeling van de textielnijverheid is veel gepubliceerd. Naar de Hilversumse landbouw is echter weinig onderzoek gedaan. Van Hengel geeft een indringend verslag van de situatie in Hilversum anno 1870 waarin de bedrijvsvorm belicht wordt. De Vrankrijker belichtte in zijn *Naerdinclant* o.m. de groei van het Hilversumse landbouwareaal tussen 1750 en 1850 en de gewassenkeuze. Daarmee is de belangrijkste literatuur wel genoemd. Wel is erg veel geschreven over de Erfgooiers: de meeste van deze publikaties zijn echter rechtshistorische verhandelingen.

Een grote hinderpaal bij het onderzoek naar de ontwikkeling van de Hilversumse landbouw is het ontbreken van relevant bronnenmateriaal. Eén van de belangrijkste oorzaken daarvan is de brand van 1766 waarbij vrijwel alle Hilversumse archieven verloren gingen. Een lichtpunt in deze diepe duisternis vormen de negentiende-eeuwse bronnen en dan met name de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels (OAT) van de gemeente Hilversum berustend bij het Rijksarchief te Haarlem en de

Leggers Eerste Gedeelte berustend bij het de Dienst Kadaster te Amsterdam, beide daterend van 1832.

De OAT bevatten perceelsgewijs de namen, beroepen en woonplaatsen van eigenaren, de belastingklasse (waarde, gebaseerd op kwaliteit) van de grond, de oppervlakte en de bestemming. De OAT van Hilversum behelzen veel onnauwkeurigheden. De Kadastrale Leggers Eerste Gedeelte zijn hierop een onmisbare aanvulling. Deze bevatten namelijk de bezitsgegevens per eigenaar. Voor dit onderzoek werden niet alleen de registers van Hilversum maar ook die van de aangrenzende gemeenten geraadpleegd. Op deze wijze werd een compleet beeld verkregen van het grondbezit in Hilversum en omringende gemeenten anno 1832.

De bijbehorende kaarten zijn erg beschaafd maar worden aangevuld door de enkele bij het Goois Museum en Streekarchief aanwezige duplicaten. De soms nog in Leggers of OAT ontbrekende beroepsgegevens konden verder worden gecompleteerd met behulp van de Hilversumse notariële archieven en de geboortenregisters van de burgerlijke stand. Deze laatste leveren beroepsgegevens op: vaders en getuigen moesten bij de aangifte altijd hun beroep opgeven. Een meer voor de hand liggende bron als de Volkstelling van 1829 was slechts aanwezig in de vorm van tot statistieken. De oorspronkelijke gegevens zijn in Hilversum niet bewaard gebleven. Wel zijn de resultaten van enkele landbouwenquêtes uit de Franse tijd behouden.

Een compleet beeld van wie de grond gebruikten is dus niet te verkrijgen. Daarvoor zijn pachtgegevens nodig. We weten dat er veel verpacht werd, zowel in 1807 als in 1870 (in 1807 48% van het bouwland en iets meer dan de helft van de weilanden!). In 1832 zal het niet anders zijn geweest. In de notariële archieven is alleen wat over pacht van hooi-

land terug te vinden. We weten niet welke Hilversummers precies de grond gebruikten, laat staan hun beroep. Daarmee zou kunnen worden vastgesteld in welke mate en bij welke beroepen er behoefte bestond aan een agrarisch neveninkomen. Ook zou duidelijk kunnen worden hoeveel personen volledig afhankelijk waren van het boerenbedrijf.

Onderzoeksmethodiek

Om een beeld te krijgen van de betekenis van de landbouw voor Hilversum en een eventuele samenhang met bijvoorbeeld de nijverheid is een verdeling gemaakt van Hilversumse grondeigenaren naar beroepsgroep en naar grondbezit (hoeveelheid, ligging en soort). Ook is gekeken naar eventueel bezit van Erfgooiersrechten bestaande uit o.m. het erfelijk recht op gebruik van de gemeenschappelijke meenten en heide voor beweidings. Door deze indeling in categorieën werd het mogelijk bepaalde conclusies over de samenhang tussen landbouw en nijverheid in deze periode te trekken.

De Erfgooiersrechten waren bij uitstek het onderwerp van de Gooise historiografie van de 19e eeuw en later. In 1836, slechts enkele jaren na de eerste kadastrale registratie, besloot men per gemeente te inventariseren wie deze Erfgooiersrechten bezaten. De lijst van 1836 bevat 323 namen van Hilversumse Erfgooiers. Waren ze dat allemaal? Een dergelijk aantal lijkt wat weinig op een bevolking van 4400 zielen. De over het algemeen zeer goed geïnformeerde notaris Albertus Perk, die ook secretaris van Stad en Lande was, stelde dat in de Gooise dorpen de Erfgooiers een groot deel van de bevolking uitmaken. De Erfgooierslijst van 1708 noemt voor Hilversum 384 "personen of familiën". Voor dit onderzoek is uitgegaan van twee varianten om het Erfgooiersselement tot zijn recht te laten komen:

- 1) Een situatie met een maximum aantal Erfgooiers, het aantal Hilversummers dat een achternaam heeft die in de Erfgooierslijst van 1836 genoemd is. Erfgooiersrecht was erfelijk in de mannelijke lijn.
- 2) Een minimum, gelijk aan het aantal in de lijst genoemde individuen.

De aanwezigheid van kadastrale gegevens, beroepsgegevens en de Erfgooierslijst van omstreeks 1830 leverden genoeg materiaal om de landbouwsituatie in die periode, kort voor de ontginningsgolf van 1836 en 1842, te kunnen onderzoeken.

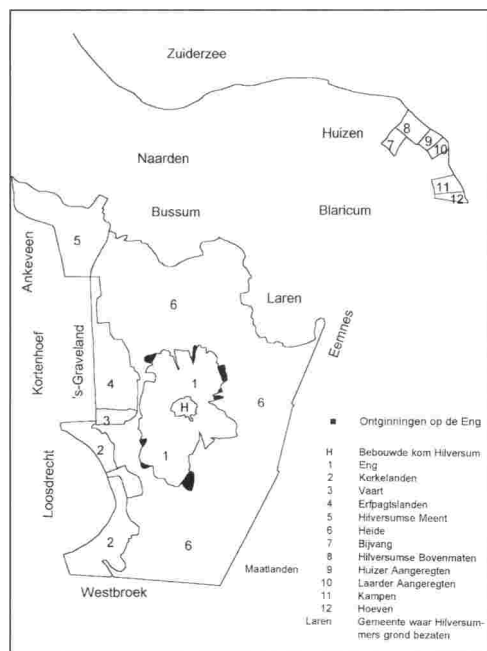
Met behulp van de literatuur werd eerst de ontwikkeling van de nijverheid en de landbouw bekeken vanaf het einde van de vijftiende eeuw bekeken. Hierbij is vooral gelet op eventuele verbanden of parallele ontwikkelingen. Daarna werd getracht zoveel mogelijk de agrarische bedrijfsvorm in Hilversum omstreeks 1830 in beeld te brengen. Daarbij werd een antwoord gezocht op de volgende vragen: wat was het doel van de agrarische (neven)werkzaamheden van Hilversummers, op welke wijze en met welke middelen trachten zij dit doel te bereiken.

Met name het grondgebruik werd onderzocht: waar lagen de akkers, de hooilanden, de weilanden etc., hoeveel eigenaren hadden deze gronden in bezit, wat was het belang van de gebruiksrechten op heide en weiden voor de Hilversummers?

Schets van de ontwikkeling van nijverheid en landbouw tot circa 1830

"Aengaende die neringhe seggen die van Hillefersum dat sy hem generen met spinnen, twelck die mannen alsoe wel doen als die vrouwen ende ooc met paarden en koeien te houden, ende met wat saeilands te zaeyen, ende hebben geen of luttel weylants..." meldt de *Enquete* van 1494. Ook de *Informacie* van 1514 meldde de spinnerij als belangrijk. Deze stond in verband met de in de 15e eeuw tot bloei gekomen Naardense lakenweverij. De achteruitgang van de weverij in Naarden zou in Hilversum zijn opgevangen door een uitbreiding van het agrarisch bedrijf. Uit de penningkohieren van 1543 en 1553 leidde De Lange af dat al voor de achteruitgang van de Naardense weverij Hilversummers grond in de veengebieden ten westen van Hilversum hadden. Sinds het eind van de zestiende eeuw weefden de Hilversummers ook zelf, ondanks verwoede tegenstand van Naarden.

In de periode 1550-1560 komen in de Kop-

Grondbezit van Hilversummers in het Gooi.

tiendenregisters meer met textielnijverheid in verband staande bijnamen voor dan in de andere Gooise dorpen. De Lange leidt hieruit af dat in Hilversum de weverij in belang toenam. Hij onderbouwde deze stelling door te wijzen op een plotselinge toename van het aantal huizen.

Opmerkelijk is dat het Hilversumse landbouwareaal toenam van 136 hectare in 1503 tot 405 hectare in 1750. Er zijn aanwijzingen dat die toename zelfs nog groter is geweest. Door een groeiende vraag naar broodgranen legde men zich in die tijd toe op de akkerbouw waardoor de extensieve veehouderij op de zandgronden in midden-Nederland op de achtergrond gedrongen werd. De groei is opmerkelijk in het licht van de oorlogshandelingen waardoor het Gooi in de zestiende en zeventiende eeuw herhaaldelijk getroffen werd en de verslechterende economische omstandigheden vanaf 1650.

Mede op grond van de groei in het aantal huizen in de periode 1632-1732 veronderstelt Pelgrim dat de weverij in Hilversum in de tweede helft van de zeventiende eeuw belangrijker werd. Dit werd veroorzaakt door de aan-

leg van de Gooise Vaart en de economische band die ontstond tussen de Hilversumse ondernemers en Amsterdamse kooplieden. Niet alleen de nijverheid groeide; de groei viel samen met door mij eerder geconstateerde toename van ontginningen en de verminderde interesse in gemeenschappelijke weidegronden. De gewapende tegenstand van de Hilversummers tegen ontginningen te 's-Graveland maakte plaats voor medewerking tegen betaling. Zelfs ging het Hilversumse dorpsbestuur over tot het initiëren van ontginningen! Dit moet gepaard zijn gegaan met andere veranderingen binnen het Hilversumse agrarische bedrijfssysteem, bijvoorbeeld een toenemend gebruik van hooi en de aanvoer van mest van buiten Hilversum.

Na 1752 komt de tapijtindustrie op, waarbij men gebruik ging maken van koehaar. Het aantal weverijen groeide van 45 in 1766 tot 66 in 1803. Voor een deel waren deze 'fabrieken' in woningen gevestigd. Volgens de kadastrale registers bestonden er in 1832 daarnaast 32 fabrieksgebouwen en 4 ververij-gebouwen. Tijdens de periode van vooruitgang zien we ook de eerste grote heide-ontginning tot stand komen, het huidige Corversbos, zij het op initiatief van Amsterdamse ontginners. Het overige landbouwareaal zou tot 1860 ook op spectaculaire wijze toenemen (tot 1400 ha!).

In 1832, een periode waarin de nijverheid het zwaar begon te krijgen, bestond 686,3 ha van de eng uit bouwland (totale oppervlakte van de eng was 750,5 ha). De Kerkelanden bestond voor 180,2 ha uit bouwland (bij een totale oppervlakte van 619 ha) en de 'Erfpagtslanden' voor 120 ha (totale oppervlakte 400 ha). Het totale landbouwareaal van Hilversum besloeg 986,5 ha.

Illustratief voor de plaats die de landbouw ondanks de snel toenemende nijverheid bleef innemen zijn de bevolkingsgegevens uit het *Registre Civique* van 1811. Hoewel slechts 13% van de Hilversumse mannen van 21 jaar en ouder werkzaam was in de landbouw, stond deze beroepsgroep daarmee wel op de tweede plaats na de nijverheid. Tussen 1811 en 1850 zou die agrarische beroepsbevolking nog verdubbelen maar door een verdere groei van handel en nijverheid toch een secundaire plaats behouden. Dit alles in een tijd waarin de Hilversumse bevolking sterk toenam.

Kan hier al een verband tussen die landbouw en nijverheid geconstateerd worden? Door de eeuwen heen is er zowel een groei van de nijverheid als van de landbouw te constateren. De gelijktijdigheid van deze groei is niet altijd aan te tonen. Wel viel een periode van sterke groei in de nijverheid samen met een veranderde houding ten aanzien van heide-ontginningen. Een eventuele samenhang kan mogelijk verklaard worden door een wederzijdse afhankelijkheid. Beroepsvergang van wever naar boer en weer terug zal te maken hebben gehad met een goed aanpassingsvermogen aan de eisen van de conjunctuur. Beoefenaren van niet-agrarische beroepen (waaronder de nijverheid een belangrijke plaats innam) hadden de landbouw nodig als neveninkomen. De landbouwers verdienden bij in de nijverheid. Hekker noemt de weefkamer zelfs een opvallend deel van de Gooise boerderij. Lamme en Laroo gaan er van uit dat in 1816 het spinnen en weven als huisnijverheid door de boeren gebeurde, zij noemen dit ook als bijverdienste voor landarbeiders in de winter. Een verband tussen textielnijverheid en landbouw is dus aannemelijk.

De agrarische activiteiten in Hilversum

Waaruit bestonden de agrarische bestaansmiddelen in de periode rond 1830? Voor de beantwoording van deze vraag beschikken wij over de al eerder genoemde landbouw-enquêtes uit de jaren 1807-1813, het onvolprezen werk van Van Hengel uit 1875 en aanwijzingen gevonden in het Hilversumse notariële archief, vooral in de boedelbeschrijvingen (*"enige rommelingen op zolder, 10 zakken knollen in schuur en rogge te velde"*). Niet veel maar genoeg om een beeld te krijgen.

De akkerbouw zal in 1830 voor de Hilversumse landbouwer in de meeste gevallen het belangrijkste zijn geweest. In 1812 berichtte de Hilversumse *maire* dit al aan de *sous-prefect* en in 1870 was dit volgens Van Hengel nog steeds het geval. De veeteelt stond in dienst van de akkerbouw. De Hilversumse boer produceerde voor de markt. Boekweit werd omstreeks 1812 verkocht via grutters. Door de slechte situatie waarin de textielnijverheid in die tijd verkeerde zullen de agrarische bestaansmid-

delen van extra groot belang zijn geweest voor de Hilversummers.

De gebruiksdruk op de grond in 1830 was nog niet zo groot als in 1870. Er lagen nog geen buitenplaatsen op de eng en het aantal inwoners was natuurlijk ook kleiner. Gezien de waarschijnlijkheid dat ook veel niet-agrarische enige vorm van landbouw bedreven zullen de bedrijven verschillend van vorm zijn geweest. Exacte gegevens over de bedrijfsomvang en produktiemethoden van Hilversumse agrarische bedrijven zijn echter niet meer te achterhalen.

Gewaskeuze

In 1813 bericht de *maire* dat 33 ha (dit is 5,1% van het totale landbouw-areaal) voor aardappelteelt werd gebruikt. In 1815 was dit gewas van nog minder belang. Men teelde vooral boekweit en rogge. In 1830 zullen aardappelen minder in zwang zijn geweest dan in 1870. Volgens De Vrankrijker gebruikte men in het midden van negentiende eeuw meer dan een derde van de grond voor de verbouw van boekweit, iets minder voor winterrogge (gevolgd door knollen), evenveel voor aardappelen en in geringe mate voor haver, erwten en groenvoer. Er werd veelvuldig een vruchtwisselstelsel toegepast: 1 jaar rogge afgewisseld met 2 jaar boekweit. Knollen werden sedert lang in Hilversum geteeld. Het was een 'nagewas' dat na de oogst van boekweit of rogge werd ingezaaid. Aardappelen waren van belang voor 'de mindere stand'.

Veeteelt

De veeteelt werd in belangrijke mate gehinderd door de afwezigheid van weide- en hooilanden in de nabije omgeving. De produktie van veevoeder (knollen, hooi, afval van de boekweitooft) was van groot belang. Zeer belangrijk was de schapenteelt, zij het alleen voor de mestproduktie. De opbrengst van de wol was net voldoende om de schaapherder te bekostigen. *"De boekweit wilde voornamelijk op schapenmest"* aldus De Vrankrijker. De Hilversumse schaapskudde was traditiegetrouw de grootste van het Gooi. Tijdens de voorafgaan-

de eeuwen hadden Hilversum en Laren het alleenrecht op de heide voor de schapenhouderij. Toch maakten beslist niet alle Hilversumse Erfgooiers volledig gebruik van dit recht om 33 oude en 33 jonge schapen te laten grazen: in 1807 werden 1651 schapen gehouden.

Varkens werden in 1870 vetgemest voor eigen consumptie en voor verkoop in Amsterdam. Geiten en kippen werden veel gehouden door minvermogenden als bron van extra inkomsten. In 1832 zal dit nauwelijks anders zijn geweest.

De middelen

Het grootste deel van de agrarische gronden in bezit bij Hilversummers bevond zich in de eng, het akkerland gelegen rondom het dorp. Op enkele kleinere stukjes na waren de overige Hilversumse agrarische gronden in handen van niet-Hilversummers. Slechts bij de Vaart en verspreid in de Kerkelanden komen we Hilversummers als eigenaar tegen.

Hilversummers bezaten wel wat grond in de dorpen in de omgeving: met name in Huizen, Eemnes, Loosdrecht, 's-Graveland, Ankeveen, Kortenhoef en Westbroek. Dit hing samen met het gebrek aan weidegebied in het Gooi. Het bezit bestond uit akkerland, heide, bos, weide- en hooiland en driest. Weinigen hadden al deze soorten tegelijk in eigendom. Van de 193 Hilversummers met grond in en buiten Hilversum bezaten waren er slechts 19 met zowel bouwland, weiland als hooiland in eigendom.

De meeste percelen lagen ver van elkaar. Vaak had men op diverse locaties land: bijvoorbeeld akkers verspreid op de eng, hooiland in de Bijvang en de Kamphoeven te Huizen, weilanden in 's-Graveland en Loosdrecht. Erfgooiers maakten ook nog gebruik van de heide en de veraf gelegen Hilversumse Meent. Er moest dus veel tijd in transport worden geïnvesteerd.

Hieronder bekijken we elke soort grond afzonderlijk. Ook de invloed van het bezit van Erfgooiersrechten wordt behandeld.

Het bouwland; de eng

De bouwlanden van de Hilversummers lagen, zoals gezegd, vrijwel allemaal in de eng. De eng was in bezit bij 182 eigenaren, waarvan 163 Hilversumse ingezetenen. Dit was niet veel voor een dorp met 4000 inwoners. Enkel van hen bezaten ook bouwland in de Kerkelanden en elders.

Hoe zag die eng eruit? de kadastrakaarten laten een vrijwel 'klassieke' esverkaveling zien: in vergelijking tot de Kerkelanden kleine, smalle kavels (gemiddeld 3800 m²) die tezamen blokken vormden. Het was een kaal, golvend landschap doorsneden door enkele windsingels met wat bos langs de rand. In 1832 bestond vrijwel de gehele eng uit bouwland, 686 van de 750,5 ha. Het bezit was versnipperd.

De rijkere bezaten de grotere kavels, percelen die meer bij elkaar lagen en van een betere kwaliteit. Dit laatste blijkt uit het feit dat een naar verhouding groot deel van hun bouwland hoger werd aangeslagen in grondbelasting. De kleinere eigenaren met minder dan 1 hectare bouwland op de eng bezaten dan ook de armere grond, gelegen aan de randen van de eng en dus verder van het dorp. In 1870 werd juist daar veel door wevers gepacht. De noodzakelijke mest werd veelal via de Vaart van elders aangevoerd.

Van wie was dat bouwland? Tabel 1 geeft hiervan een indruk. Het grootste deel van de bouwlanden op de eng was in handen van niet-agrariërs, met name beoefenaars van de nijverheid. Van de eigenaren was 31 tot 61% was Erfgooier. Bij de Hilversumse eigenaren van akkers buiten de eng is dit anders. Daar treffen we meer boeren aan en meestal waren dit ook geen Erfgooiers.

De weilanden

We zagen al dat de weidegronden ver weg en verspreid gelegen waren. Slechts een klein deel van de meer dan 227 ha weiland die de Hilversummers bezaten lag in de eng, voornamelijk kleine percelen zogenaamde huisweiden dichtbij de boerderijen. Ook hier lag het bezit van één eigenaar vaak versnipperd

over verschillende locaties. De meesten (vooral dragers van Erfgooiersnamen) hadden weiland op de eng, met daarnaast wat in Kerkelanden, Eemnes of elders. De niet-Erfgooiers bezaten weiland in de Kerkelanden.

Tabel 1: ligging weiland in procenten van het totale weide-areaal met percentage van het totaal aantal Hilversumse grondeigenaren dat deze grond bezat.

	oppervlakte	eigenaren
Eng	3,5	44,4
Kerkelanden	19,2	22,2
Erfpagtlanden	6,1	18,5
's-Graveland	15,2	9,3
Kortenhoeft	9,0	11,1
Ankeveen	5,9	7,4
Loosdrecht	17,1	13,0
Westbroek	1,0	3,7
Eemnes	22,3	13,0
TOTAAL	100	100

Bij nader onderzoek bleek dat er over het algemeen samenhang bestond tussen het bezit van bepaalde weidegebieden en het beroep van de eigenaren. De agrariërs hadden wat meer weiland op de eng. De beroepsgroep handel en verkeer bezat uitsluitend weiland in Loosdrecht, de Kerkelanden en de 'Erfpagtlanden' (aan de Vaart). De renteniers hadden uitsluitend weiland in Ankeveen, Loosdrecht en Eemnes. Vooral de grotere bouwlandbezitters op de eng komen we in al de genoemde weidegebieden tegen, evenals de vertegenwoordigers van de nijverheid die 5 ha of minder op de eng bezaten.

Driestland

Driestlanden waren percelen grond die na beakkering een tijdlang braak lagen om vervolgens beweid te worden. Zo voorkwam men ondanks weinig bemesting uitputting van de grond. Meestal lagen ze aan de rand van de eng. Driest besloeg 2% van de totale oppervlakte van de eng. De bezitters ervan waren vaak kleine eigenaren met minder dan 5 ha of geen bouwland in bezit op de eng. Ook hadden zij meestal een Erfgooiersachtergrond. Velen van hen waren zelf geen boer en ver-

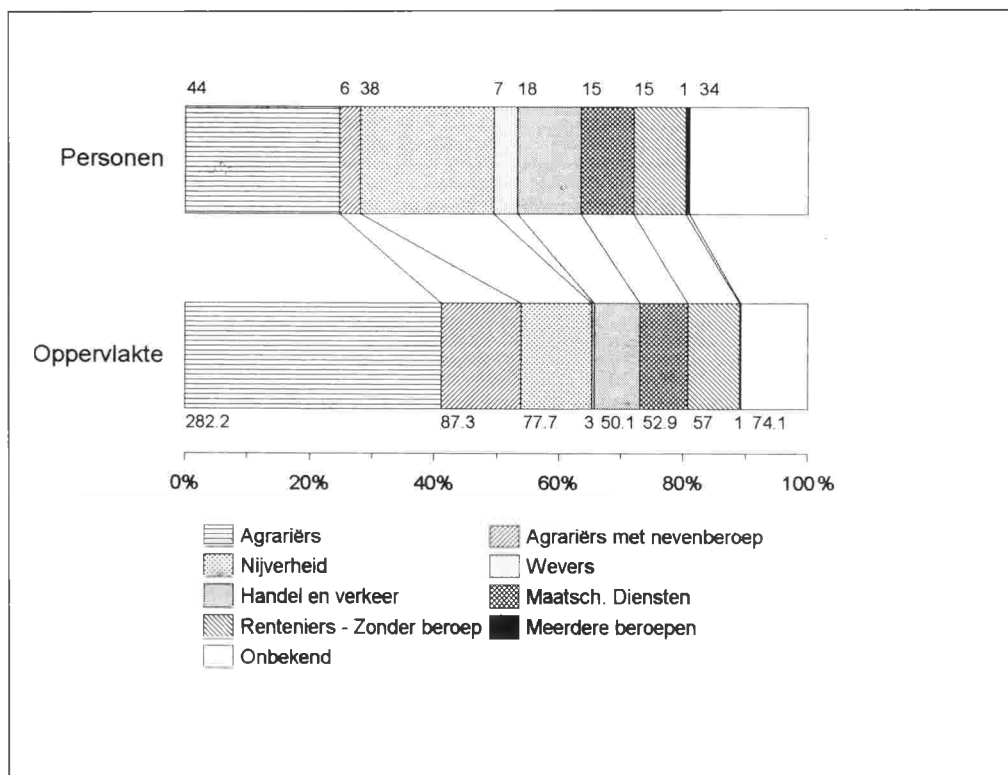
huurden mogelijk de grond als weidegrond aan grotere boeren. Vervolgens konden ze het laten scheuren en weer in gebruik nemen voor de verbouw van boekweit.

Hooilanden

Van de Hilversummers bezaten 39 eigenaren in totaal 364 ha hooiland. Ook hier overheerste het Erfgooiers-element: 15 van de eigenaren werden in de Erfgooierslijst genoemd en de resterende 18 behoorden tot Erfgooiersfamilies. De inwoners van Hilversum gebruikten al sinds de middeleeuwen een apart deel van de Maatlanden bij Huizen als hooiland. In 1832 bezitten Hilversummers naast die oorspronkelijk Hilversumse Maatlanden als de Bijvang, de Kampen en de Hilversumse Bovenmaat, ook delen van de Larense Maatlanden en hooilanden te Eemnes, Loosdrecht en Westbroek. Het belangrijkste aandeel hadden de 7 renteniers met 188 ha. De zestien boeren en boeren met neven-beroep bezaten samen meer dan 105 ha hooiland, voornamelijk in Eemnes en in de Maatlanden. De nijverheids-beoefenaren hadden tezamen 49 ha in bezit (Eemnes, Maatlanden en Loosdrecht). Bij de eigenaren met beroepen in handel en verkeer, maatschappelijke dienstverlening en de enkelen zonder bekend beroep, kwam hooiland als eigendom veel minder voor.

Bos en heide

Van ondergeschikt belang waren bos en particulier heidebezit. Bos kwam voornamelijk voor in de 'Erfpagtlanden' bij buitenplaatseigenaren te 's-Graveland. Het weinige bos op de eng zal meestal opgaand loofhout zijn geweest, geen 'hakbosch' of 'dennebosch' zoals in de 'Erfpagtlanden'. Het bos op de eng lag op geaccidenteerd terrein zoals bij de Vaartweg en aan de rand van de eng. Dit waren grotere bospercelen op vaak slechte grond. De belangrijkste bouseigenaren op de eng waren 24 wat grotere boeren en 16 nijverheidspatroons. Acht van de 21 Hilversummers met bouseigendom elders waren nijverheidspatroon en vijf van hen waren boer. De nijv-

Figuur 1. De eng: bouwland naar beroepsgroep van de eigenaren in procenten.

heidsbazen hadden verreweg het meeste bos in bezit, zowel op de eng als elders. Vooral de grotere percelen waren van niet-agrariërs, bosbouw was een weinig arbeidsintensief grondgebruik en bemesting was niet nodig. Voor het bos op de eng geldt dat het merendeel in eigendom was bij mensen die er ook bouwland bezaten. Voor het bos buiten de eng bestaat een dergelijk verband niet.

De heidepercelen in particulier bezit lagen voornamelijk aan de rand van de eng. Waren dit wellicht verlaten en met heide begroeide driestanden? Het merendeel was in handen van particuliere instellingen en renteniers. De heidepercelen elders waren soms van boeren. De overige heide rondom Hilversum was in eigendom van het Rijk (Domeinen), belast met gebruiksrechten van de Erfgooiers.

Tabel 2: Eng-eigenaren met een Erfgooiersnaam verdeeld naar beroepsgroep in procenten.

agrariërs	30
agrariërs met nevenberoep	4
nijverheidspatroons	22
wevers	4
handel en verkeer	10
dienstverlening	5
renteniers	8
beroep onbekend	18
TOTAAL	100

Tabel 3: Eng-eigenaren voorkomend op de Erfgooierslijst verdeeld naar beroepsgroep in procenten.

agrariërs	38
agrariërs met neven-beroep	1
nijverheidspatroons	26
wevers	6
handel en verkeer	9
maatschapp. dienstverlening	3
renteniers	3
beroep onbekend	14
TOTAAL	100

De gebruiksrechten op 'heiden en weiden'

Van de 182 eigenaren op de eng stonden er slechts 66 (36%) vermeld op de Erfgooierslijst van 1836. Daarnaast hadden nog 46 eigenaren een achternaam die op afstamming van Erfgooiers wijst. Over het algemeen waren het agrariërs en vertegenwoordigers van de nijverheid.

Wat was nu het nut van de gebruiksrechten voor de eigenaren van enggronden? Meent noch heide waren weidegebieden van hoge kwaliteit. De heide werd gebruikt voor het weiden van schapen en dat waren belangrijke mestproducenten. De gebruiksrechten waren zeker niet onmisbaar voor het agrarisch bedrijf: er waren tenminste 15 boeren zonder gebruiksrechten op meent of heide. In veel gevallen waren de gebruiksrechten vooral van aanvullend belang. In verhouding bezaten meer Erfgooiers dan anderen weiland. Juist de Erfgooiers bleken eigenaar van weiland en drierland te zijn!

Het belang van de gebruiksrechten moet echter ook niet onderschat worden. Voor 75% van de Erfgooiers voorkomend op de lijst en 72% van de eigenaren met een Erfgooiersnaam waren deze rechten wel van node omdat zij zelf geen weilanden in bezit hadden. De weinige eigenaren met meer dan 5 ha bouwland in bezit konden vrijwel allen

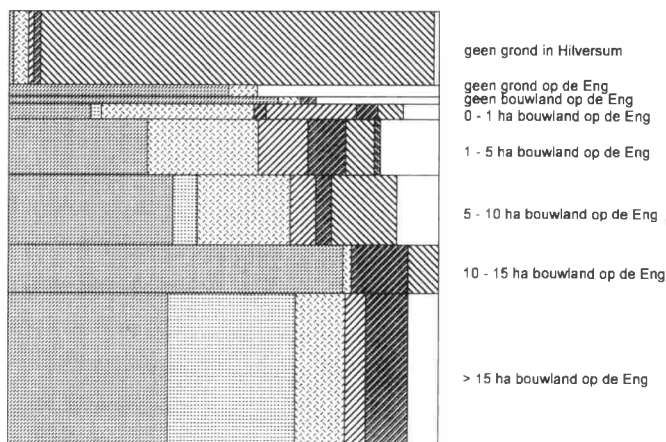
rechten op de heide en meenten laten gelden. Het merendeel van de Erfgooiers had echter minder dan 5 ha of geen bouwland in eigendom. Juist voor de kleine eigenaren en pachters zullen de gebruiksrechten, hoe inferieur de kwaliteit van de meent ook was, van groot belang zijn geweest.

Het grondbezit per beroepsgroep

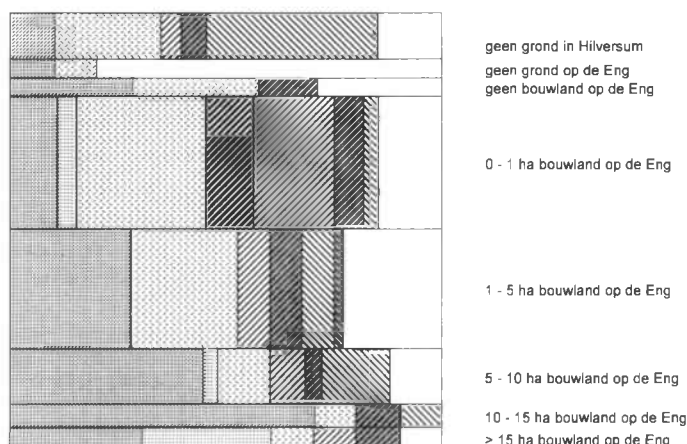
Van belang is ook de spreiding van het grondgebruik over beroepen en eigendomsklassen. Hiervan geven figuren 2 en 3 een beeld. In figuur 1 is het grondgebruik naar beroepsgroep weergegeven. Hieruit blijkt dat de boeren en boeren met nevenfunctie meer dan de helft van het agrarisch areaal in handen hadden. De nijverheid-beoefenaren nemen echter een belangrijke tweede plaats in. Figuur 2 geeft het aantal personen weer dat verschillende soorten grond in eigendom had, verdeeld naar beroepsgroep en eigendomsklasse. Numeriek waren de boeren minder belangrijk dan andere beroepsgroepen. Zij hadden wel de meeste landbouwgrond (33,8%) in bezit. Een groot deel van de boeren was echter geen eigenaar maar pachter. Schook vermeldt dat er in 1807 zeventig boerenbedrijven binnen de gemeente bestonden. Een aantal dat in 1870 al tot zestig was teruggelopen. Op grond van een voorzichtige

Tabel 4: Samenstelling grondbezit van Hilversummers, enkele beroepsgroepen, in procenten.

	boeren	boeren met nevenberoep	nijverheid	wevers	handel	diensten teniers	renteniers
ENG							
bouwland	61,9	58,5	42,6	100	71,8	50,0	18,2
drierst	0,7	0,4	2,2	—	—	3,2	0,2
bos	2,2	3,3	6,5	—	0,9	6,4	0,7
weide	0,7	0,2	0,5	—	—	0,	—
heide	—	—	—	—	—	2,1	0,1
overig	—	—	—	—	—	0,2	—
EIDERS							
bouwland	0,4	—	—	—	—	1,1	0,7
bos	0,7	0,2	3,8	—	—	—	3,9
weide	17,0	17,5	16,8	—	15,7	27,6	8,9
heide	—	—	1,0	—	—	—	1,0
hooiland	15,8	20,8	26,5	—	11,4	8,5	66,9

Figuur 2. Verdeling van de agrarische gronden onder Hilversummers naar beroepsgroep en eigendomsklasse. (Voor legenda zie figuur 3.)

Figuur 3. Hilversummers met agrarische grond naar beroepsgroep en eigendomsklasse.

schatting kunnen we ervan uitgaan dat ongeveer 13 van deze bedrijven in de Kerkelanden, op de 'Erfpagtlanden' en de heide lagen. Als we aannemen dat er ook in 1832 nog zeventig boerenbedrijven bestonden, bevonden zich daarvan dus ongeveer 57 op de eng. Hiervan waren er veertig eigendom van de boer op eigen grond en 17 bedrijven moeten pachtboerderijen zijn geweest. Ook enkele kleinere eigenaren zullen grond hebben bijgepacht. Vergelijken met andere beroepsgroepen bestond het bezit van de boeren meer uit bouwland en weide en maakte bos, drierstland en heide er een minder groot deel van uit. Voor weide- en hooiland elders gelegen gold dat hoe meer de boer aan bouwland

in de eng bezat, des te meer hooi- en weiland hij elders ook in eigendom had.

Uit tabel 4 en figuren 2 en 3 blijkt dat bouwland binnen het totale bezit van nijverheidspatrons, maatschappelijke dienstverleners en vooral de renteniers, een mindere plaats innam. Bouwland was bij de weinige wevers die grond bezaten juist de enige soort grond. De geringe hoeveelheid drierstland nam bij de dienstverleners en nijverheidspatrons een grotere plaats in dan bij de boeren.

Huisweiden op de eng waren vooral bij boeren in bezit. Het aandeel in de elders gelegen weidegronden was bij de nijverheid en boe-

ren ongeveer even groot. Bij de categorie maatschappelijke dienstverlening was dit onderdeel het belangrijkste. Hooiland vond men veel in de categorie nijverheid en vooral bij de renteniers. Kennelijk vormden weide- en hooiland een zekere inkomstenbron.

De hierboven geconstateerde verschillen staan in verband met de rol die het agrarisch grondbezit voor de verschillende beroepscategorieën vervulde. Het kan op inkomsten door verpachting duiden (bij renteniers en instellingen) maar ook op neveninkomsten uit een ander bedrijf bij de boeren.

Conclusies

Een verband tussen landbouw en nijverheid blijkt zowel uit de voorgeschiedenis als uit het grondbezit anno 1832. Niet-agrariërs hadden 48% van de grond in de eng en elders in eigendom.

De landbouw zal een belangrijke bron van (neven-)inkomsten zijn geweest. Ondanks dat we weinig weten over pachters lijkt het zo te zijn dat de mate van afhankelijkheid van de landbouw de samenstelling van het agrarisch grondbezit bepaalde. Zo hadden wevers alleen bouwland in eigendom en uit pachtgegevens blijkt dat boeren vrijwel de enige pachters van hooiland waren.

Belangrijk was ook het verschil tussen rijk en arm. De grotere eigenaren bezaten de kwalitatief betere gronden, bestaande uit grotere en meer bij elkaar gelegen percelen. Door het tekort aan pachtgegevens wordt verder onderzoek bemoeilijkt.

Duidelijk is dat het bezit van Erfgooiersrechten niet noodzakelijk was voor een agrarisch bestaan in Hilversum. Naarmate men echter minder de beschikking had over mest, verbonden aan het bezit van wei- en hooiland, werden deze gebruiksrechten belangrijker. Voor 'kleine luiden' zullen ze zelfs van essentieel belang zijn geweest.

* Dit artikel is een samenvatting van: Landbouw en nijverheid in Hilversum tijdens de eerste decennia van de 19e eeuw. In: *Historisch-Geografisch Tijdschrift*, 12 (1994) afl. 3, 93-118. Voor verdere literatuur- en bronvermeldingen zie aldaar. De auteur wil zijn erkentelijkheid uitspreken voor de medewerking die hij ondervond van Prof. J.A.J. Vervloet te Wageningen en de Hoofddirectie van de Dienst Kadaster en Openbare Registers.

Literatuur

- Avest, J.W. ter. Het Hilversumse bevolkingsregister van 1850. In: *Hilversum anno 1850*. Hilversum, 1990.
- *Enquete ende Informatie upt stuck van den reductie ende reformatie van den Schillaen voertyds getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant, ghedaan in den jaere MCCCCXCIII*. Leiden, 1876.
- Hekker, R.C. De ontwikkeling van de Gooische hoeve. *Oudheidkundig Jaarboek*, 4e serie, 12 (1943). 47-59.
- Hengel, J.F. van, *Geneeskundige plaatsbeschrijving van Gooiland*. Den Haag, 1875.
- *Informacie up den staet, faculteyt ende gelegentheyt van de steden en dorpen van Hollant en Vrieslant om daerna te reguleren die nyeuwe schillaen, gedaen in den jaere MDXIV*. Leiden, 1866.
- Lamme, J.E. en B. Laroo, *Hilversum rond de eeuwwisseling*. Hilversum, 1979.
- Lange, P.W. de. *Grepen uit Hilversums Historie van 900 tot 1800*. Hilversum, 1990.
- Meyer, H.H.M. Amsterdamse ontginningen in het westen van Gooiland, een bijdrage tot de historische geografie van een Goois grensgebied. *Tussen Vecht en Eem*, 2 (1984). 60-79.
- Pelgrim, E.J. *De ontwikkeling van de industrie in Hilversum 1830-1914*. Hilversum, 1987.
- Perk, A. *Verslag omtrent den oorsprong en den aard der gebruiksregten op de heiden en weiden in Gooiland, byzonder in betrekking tot den vraag wie de gerechtigden zijn tot dat gebruik*. Arnhem, 1842.
- Schook, J.E.C. *Hilversum van 1766 tot 1882*. Hilversum, 1895.
- Vrankrijker, A.C.J. de. *Naerdinclant*. Den Haag, 1947.

Reinhard Scherenberg, een Verlichte Baarnaar

Hans Bronkhorst

Een van de kleurrijkste figuren uit de geschiedenis van Baarn is Reinhard Scherenberg Jzn, die op het einde van de achttiende eeuw in Baarn kwam wonen en daar een belangrijk man werd. Hij bouwde er een paar sprookjesachtige huizen en vestigde er een tapijfabriek. Hij heeft niet zo lang in Baarn gewoond, maar zijn naam is wel blijvend met het dorp verbonden.

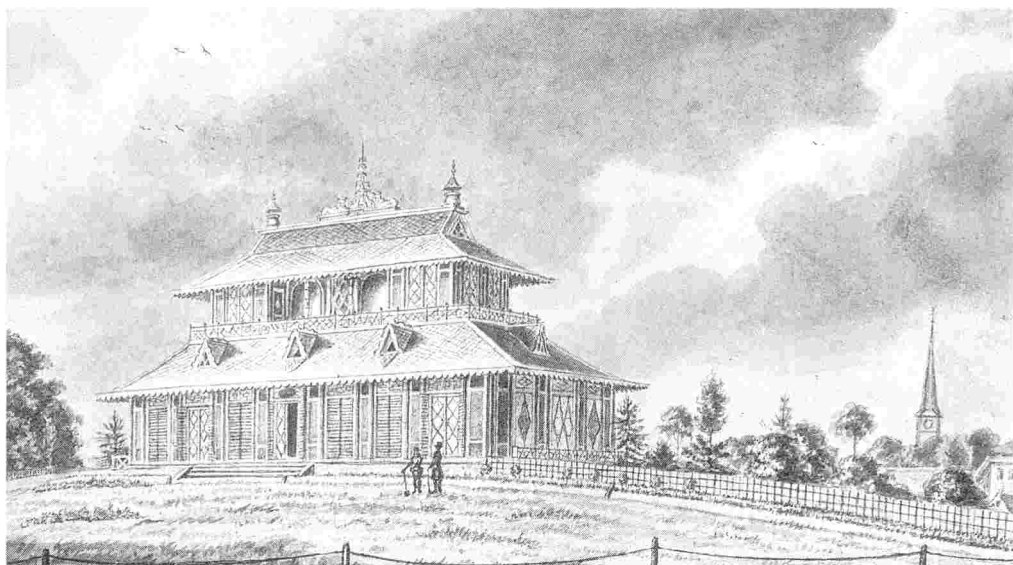
Reinhard Scherenberg Jzn werd op vrijdag 18 augustus 1769 door ds Calcoen in de Westerkerk in Amsterdam gedoopt. Hij was de enige zoon van de Amsterdamse koopman Joan Scherenberg en Helena Cornelia Smith. Reinhard was heel klein van stuk. Hij had fletsblauwe ogen en roodachtig haar. Zijn gezondheid was zwak: hij leed aan een gewrichtsziekte. Hij stond bekend als een vriendelijk persoon. Toen hij acht jaar was ging hij voor herstel met zijn moeder naar het Duitse kuuroord Pyrmont. De gouverneur van de kleine Reinhard reisde mee. Van die gouverneur kreeg hij onderwijs en de lessen moesten kennelijk ook op reis worden voortgezet. Reinhard verloor op jeugdige leeftijd zijn ouders, die hem een groot vermogen nalieten. Toen hij bijna 22 jaar was, zou zijn zwakke gezondheid hem genoopt hebben Amsterdam te verlaten om de zuivere lucht van Baarn op te zoeken.

Het is nu al weer ruim twee eeuwen geleden, dat hij in Baarn het landhuis 'Cleyn Peking' liet bouwen. De eerste steen, die op 9 augustus 1791 werd gelegd, werd honderd jaar later ingemetseld aan de achterkant van het tegenwoordige huis 'Peking', nu het belastingkantoor. Waarom heet dat huis 'Peking'? Al in de zeventiende eeuw ontstond in West-Europa de mode van de chinoiserie, het verzamelen van Chinese kunstvoorwerpen of bibelots (snuisterijen) of het maken van voorwerpen in de zogenaamde Chinese stijl. De oorsprong van die mode ligt in het geïllustreerde verslag dat Johan Nieuhof maakte van

zijn reis door China in 1655 en 1656. Dat boek, dat in 1665 in Amsterdam is verschenen, verlucht met tientallen gravures en dat later herdrukt werd, heeft grote indruk gemaakt en het was de inspiratiebron voor de Nederlandse chinoiserie. Waarschijnlijk heeft Scherenberg dit werk ook gekend en gebruikt. Hij liet twee huizen in Chinese stijl bouwen, 'Cleyn Peking' en 'Canton'. Op een afbeelding in Nieuhofs boek zien we een paar Chinese huizen die als voorbeeld gediend zouden kunnen hebben voor Scherenbergs creaties. Het verhaal gaat dat Scherenberg 'Peking' en 'Canton' in onderdelen per schip liet overkomen, maar het is ook mogelijk dat hij de huizen hier liet vervaardigen, naar voorbeelden uit Nieuhofs boek.

Een Chinees landhuis

Scherenbergs 'Cleyn Peking' was dus een landhuis in Chinese stijl, gebouwd als een soort pagode, in felle kleuren, rood, paars, wit en groen, met fantastische ornamenten als twee houten leeuwen en vergulde klokjes, die in de wind moesten klingelen. Het bouwwerk gaf de indruk van twee paviljoens op elkaar. Op de 'rez de chaussee', tevens souterrain, omdat het huis tegen een heuveltje was gebouwd, waren de dienstvertrekken. Op de eerste verdieping bevonden zich de woonkamers, een suite van vijf vertrekken en op de tweede verdieping drie slaapkamers met Doornikse tapijten. Een van de woonkamers zag uit op de Torenlaan en een ander woonvertrek bood uitzicht op een korenveld achter het huis. Het huis was – uiterst modern voor die tijd – voorzien van een badkamer met een bad, dat van binnen met blik beslagen was en daarnaast stond een koperen fornuisketel om het badwater te verwarmen. Het was, vooral in de winter, wel heel ongemakkelijk dat men de bovenverdieping slechts langs een buitentrapp

Sepiatekening, anoniem, "Cley Peking", Baarn.

kon bereiken. Dat was voor de laatste koper van het huis, burgemeester De Beaufort, dan ook de voornaamste reden 'Cley Peking' af te breken en op dezelfde plek een nieuw huis te bouwen.

Tegenover 'Cley Peking' had Scherenberg een vijver laten graven, die de Scherenbergkom werd genoemd en later Pekingkom zou heten. Deze vijver werd in 1923 gedempt. Er werd een beekje aangelegd met een Chinees bruggetje. Op het gebied van 'Peking', dat voortdurend door aankopen werd uitgebreid, stonden zeven arbeiderswoningen, alsmede het gebouw Boschzicht, bestaande uit een koetshuis, stallen voor zestien paarden en een klein woonhuis waar zomergasten konden logeren. Tenslotte was er nog een omrasterde boomgaard.

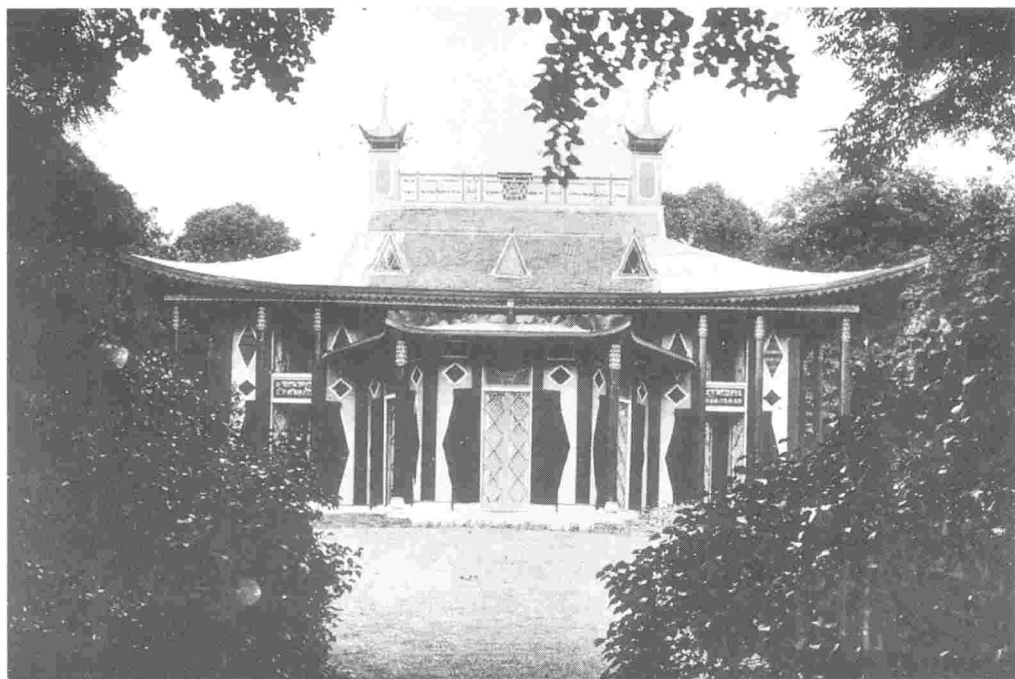
In het jaar 1793 liet Scherenberg een tweede buitenhuis in Chinese stijl bouwen, dat hij 'Canton' noemde. Dat huis heeft in 1910 voor een nieuw huis plaatsgemaakt. Ook in 1793 kocht Scherenberg van mr Jacob Anthony de Roth, bewoner van Rusthoek, het Schoonoordbos en een jaar later hielp hij Baarn aan een nieuw schoolgebouw. Het betrof een huis aan de Hoofdstraat dat zijn eigendom was: hij kreeg daarvoor in ruil een stuk grond grenzend aan zijn buiten 'Peking'. In 1801 verwierf hij de Zandvoortse molen, die stond

waar nu de Heemstralaan is. Hij verpachtte die molen aan een molenaar. (Al na zeven jaar werd de molen verkocht.) Uiteindelijk werd Scherenberg eigenaar van een groot deel van Baarn.

Gastheer van Tischbein

Tot de geregelde gasten van Scherenberg op het landhuis 'Peking' behoorde de Duitse schilder Johann Friedrich August Tischbein (1750-1812), die verscheidene portretten schilderde van de stadhoudelijke familie. Deze kunstenaar, die, ter onderscheiding van zijn schilderende familieleden de bijnaam kreeg van "Der Leipziger Tischbein", is, om de kwaliteit van zijn portretten, wel vergeleken met de beroemde achttiende-eeuwse Engelse portrettisten Thomas Gainsborough en George Romney. Door toedoen van Scherenberg kreeg Tischbein opdrachten voor portretten van notabele Amsterdammers. Zowel in het Rijksmuseum als in het Mauritshuis bevindt zich werk van Tischbein. Kort na Nieuwjaar 1794 huurde Scherenberg samen met Tischbein een huis aan de Herengracht in Amsterdam, dat voorzien werd van kostbare meubels. Hier werd 's winters gewoond.

In de zomer van 1794 logeerden op 'Pe-

Villa Canton, Baarn.

king' graaf du Roure en een edelman uit Normandië, Markies Louis Gaston de Bonnechose, die voor de Franse Revolutie en de Terreur gevlucht waren. Tijdens het Franse schrikbewind waren talrijke Franse edelen onthoofd en dat lot had op 21 januari 1793 ook Lodewijk de Zestiende getroffen en in oktober van datzelfde jaar zijn vrouw Marie-Antoinette. Waarschijnlijk heeft Scherenberg zijn adellijke gasten van de guillotine gered. Ook uit Frankrijk kwam een andere gast, mevrouw Van Polanen, de vrouw van de gezant van de Bataafse Republiek in de Verenigde Staten. Zij had haar man in de toenmalige Amerikaanse hoofdstad, Philadelphia, achtergelaten, om in Parijs de bloemetjes buiten te zetten. Maar de Revolutie maakte een einde aan de pret en ze vluchtte met haar jonge dochtertje naar Nederland, waar ze gastvrij ontvangen werd door Scherenberg, die aanvankelijk niet heeft vermoed dat hij een intrigante in huis had gehaald. Naast deze loges uit Frankrijk was de Deense gezant in Den Haag Herman von Schubart een graag geziene zomergast op Peking, samen met zijn echtgenote, een nichtje van Scherenberg. Als dat ge-

zelschap 's avonds in de voorkamer of in de salon bijeen was, werd er door de voorname en erudiete Franse heren voorgelezen, terwijl Tischbein achtereenvolgens van ieder een portret tekende.

Politieke en economische activiteiten

Scherenberg, die de ideeën van de Verlichting en van Jean-Jaques Rousseau was toegegaan, koos in de Franse tijd, na de vlucht van stadhouder Willem V naar Engeland en de stichting van de Bataafse Republiek, de zijde van de Patriotten. Op 18 augustus 1795, toen hij zesentwintig jaar oud was, werd hij in 's-Gravenhage Representant van het Volk van Utrecht in de Staten-Generaal. Bij die gelegenheid werd hij geïntroduceerd door de voorzitter Pieter Pypers, die acht jaar later 'Eemlandsch Tempe' zou schrijven, een dichtwerk waarin Scherenbergs Baarnse buitenhuizen 'Peking' en 'Canton' werden bezongen. Bij de aanschouwing van die twee exotische huizen slaakt Piet Pypers in zijn dichtwerk de retorische vraag "*Zijn we in 't*

landschap der Chineezen?". Reinhard Scherenberg Jzn was Representant tot 4 april 1796, toen de Staten-Generaal inmiddels plaats hadden gemaakt voor de Nationale Vergadering.

In 1799 trouwde hij in Parijs met de zeventienjarige Elisabeth Sara van Polanen, die vijf jaar eerder, als twaalfjarig kind, met haar moeder op 'Cleyen Peking' bij hem gelogeed had. Het was *"een huwelijk door de tirannieke moeder doorgedreven, ondanks de afkeer die het jonge meisje van Scherenberg had"*. Het jonge echtpaar ging zich vestigen op 'Cleyen Peking', dat Scherenberg acht jaar tevoren had laten bouwen.

Scherenberg had de ambitie om Baarn tot welvaart te brengen en er werkgelegenheid te scheppen. Daartoe richtte hij in 1802 de eerste Baarnse tapijtfabriek op. Dat bedrijf lag tussen de tegenwoordige Eemstraat en de Hoofdstraat. Men maakte er van koehaar vloerkleden, karpetten en ganglopers. In 1807 had Scherenberg op zijn fabriek in Baarn en op zijn spinscholen in omliggende plaatsen totaal ruim driehonderd mensen in dienst, volwassenen en kinderen. De jongste kinderen waren zeven tot acht jaar, meestal kinderen van bedelenden. De Baarnse overheid zag in die tewerkstelling *"een middel om de bedelarij en de zedenverwildering te bestrijden"*. De werktijden waren van half zes 's morgens tot half zeven 's avonds, met tweemaal een pauze, een voor de ochtendschaft en een voor de middagschaft. De kinderen kregen 's avonds van zeven tot negen uur les in lezen, rekenen en schrijven van een speciaal aangestelde onderwijzer.

Al na zes jaar kwam Scherenberg in grote financiële moeilijkheden, omdat zijn schoonmoeder, die een verkwistend leven leidde, hem grote sommen geld afperste. Aanvankelijk nam hij hypotheeken op zijn bezittingen en tenslotte verkocht hij op 4 augustus 1808 'Cleyen Peking' en 'Canton', samen voor f60.000,— aan Lodewijk Napoleon, die twee jaar tevoren Koning van Holland was geworden en die de buitenplaatsen van Scherenberg wilde verwerven, omdat zij grensden aan het domein van Soestdijk waar hij eerder beslag op had gelegd. De akte van die opdracht, die spreekt van *"in den Smaak gebouwde Heere Huizingen"* bevindt zich in het

Rijksarchief te Utrecht. De Baarnse tapijtfabriek werd in 1809 verkocht.

In 1808 vestigde Reinhard Scherenberg zich in Utrecht, waar hij vijf jaar bleef wonen. Hij had voor f1600,— een groot huis gekocht in de Magdalenastreeg. Op 28 april 1813, zo meldt Reinhard Scherenberg in een overlijdensbericht, is in Utrecht *"aan eene slepende ziekte, in den ouderdom van bijna een-en-dertig, overleden mijne tedergeleefde echtgenootte vrouwe Elisabeth Sara van Polanen"*. Scherenberg verhuisde vervolgens naar Den Haag, waar hij gewerkt heeft als ambtenaar van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken. Hij is op 7 oktober 1834, op vijfenzestigjarige leeftijd, in Den Haag overleden.

De bestrijding van de armoede

Scherenberg heeft zich beziggehouden met de bestrijding van de armoede in Nederland. Hij is lid geweest van de Staatscommissie voor het Armwezen en van de Maatschappij van Weldadigheid. In 1816, toen hij in Den Haag woonde, publiceerde hij bij de Algemeene 's Lands Drukkerij enkele studies over dit onderwerp. Een van die publicaties was getiteld: *"Bedenkingen over de armoede en door welke middelen het aantal der armen zoude kunnen worden verminderd, hunnen toestand verbeterd, en zij tot nuttiger leden der maatschappij zouden kunnen worden opgeleid"*.

De verhandeling opent met een opdracht: *"Aan den Koning"*. Die koning is de zoon van stadhouder Willem V die, als Willem I, in 1813 soeverein vorst en in 1815 koning werd. Willem I, die ondanks het bestaan van een grondwet, een parlement en ministers als een absoluut vorst regeerde, heeft zich na de nationale crisis in de Napoleontische tijd geweldig ingezet voor de opbouw van het land en voor de economische ontwikkeling. Hij was de oprichter van de Nederlandsche Bank en van de Nederlandsche Handelmaatschappij en liet talloze straat wegen aanleggen en kanalen graven. Hij kreeg de bijnamen koopman-koning of kanalenkoning.

Scherenberg spreekt in zijn voorwoord de hoop uit, dat zijn *"arbeid"* dus zijn studie *"de aandacht Uwer Majesteit moge verdienen en dat dezelve door Uwe Majesteit waardig geoordeeld wordt"*.

Tekening Cornelis Steffelaar, De tapijtfabriek te Baarn, 1817.

om een punt van onderzoek te kunnen uitmaken". Scherenberg achtte het dus kennelijk nuttig de koning, die zoveel macht had in het land, voor zijn denkbeelden te winnen en hij deed dat op de onderdanige toon die in zijn tijd tegenover vorsten gebruikelijk was. De opningszin van Scherenbergs "Bedenkingen" luidt: "In alle geciviliseerde landen heeft, door alle tijden heen, een aantal armen bestaan: dit is een natuurlijk gevolg van het beginsel van eigendom".

Voor wij, als mensen van het einde van de twintigste eeuw over de uitspraken van Scherenberg gaan moraliseren, moeten we bedenken, dat hij een kind van zijn tijd was en in zeker opzicht was hij zelfs zijn tijd vooruit, maar niet inzake de kinderarbeid. (De wet van Van Houten die fabrieksarbeid voor kinderen onder de twaalf verbood kwam pas in 1874). In zijn voor ons zeer wijdlopijge "Bedenkingen" komt Scherenberg in de Derde Afdeeling (hoofdstuk) tot de vraag: "Welke middelen zouden kunnen worden aangewend om het evenwigt tussen de bevolking en de middelen van bestaan te herstellen en den staat der armen in Nederland te verbeteren?" Op die zelf gestelde vraag antwoordt hij: "Men zoude zeer omzichtig moeten zijn met het toelaten van vreemdelingen". Vervolgens

vindt hij: "Men zoude eenigermate de bevolking kunnen beperken, door het niet toestaan der huwelijken van bedeede wordende armen; of tenminste door het maken van bepalingen dienaangaande". Dan stelt hij voor: "Men zoude zoo veel mogelijk de meeren en waterplassen moeten trachten droog te maken: en, zoo veel de geaardheid der onbebouwde gronden zulks gedoogde, de culture daarvan behooren te bevorderen; ten einde de natuurlijke voortbrengselen en middelen van bestaan te vermeerderen". Hij wil meer fabrieken "ten einde hierdoor nieuwe bronnen van bestaan voor de minvermogenenden en de armen te openen". Tenslotte vraagt hij om de instelling van een 'algemeen armenbestuur'. De sociale instelling van de ondernemer Scheerenberg blijkt uit zijn uitspraak: "Het blijft een pligt der menschen en van den godsdienst dat men voor zijne verarmde medeburgers zorgen moet".

Bronnen:

- R. Scherenberg, *Bedenkingen over de armoede*. 's-Gravenhage 1816.
- C.C. v.d. G, De buitenplaatsen Peking en Canton te Baarn, in: *Maandblad van Oud-Utrecht*, december 1943.

- O.L. van der Aa, De Baarnsche tapijtfabriek, in: *Tussen Vecht en Eem*, jrg 1, september 1971.
- H. Hardenberg, *Uit oude papieren*. Amsterdam 1941.
- J.K. van Loon, Foto's van oud Baarn, ingezonden stuk in de *Baarnsche Courant* van 6 september 1967.
- J. Kruidenier, De Baarnse tapijtfabriek, in: *Baarn*, juni 1996.
- J.A. de Rijk, *Wandelingen door Gooi- en Eemland en Omstreken*. Hilversum 1945.
- T. Pluim, *Uit de geschiedenis van Baarn*, Baarn 1932.
- A. Staring, *Johann Friedrich August Tischbein's Hollandse jaren*. Zutphen 1972.
- A. Stoll, *Der Maler Joh. Friedrich August Tischbein und seine Familie*. Stuttgart 1923.
- E.E. van Mensch, De tapijtindustrie in Hilversum, in: *Textielhistorische Bijdragen* nr. 21. z.pl. 1979.
- C. Kramm, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche Kunstschilders, Beeldhouwers, Graveurs en Bouwmeesters*. Amsterdam 1861.
- U. Thieme en F. Becker, *Allgemeines Lexikon der Bildende Künstler*, Leipzig 1939.

Met dank voor hun adviezen aan de medewerkers van:

- Rijksarchief Utrecht
- Universiteitsbibliotheek Utrecht

Naschrift

Pluim schrijft in zijn "*Uit de geschiedenis van Baarn*" (p. 233) over Reinhard Scherenberg Jzn, op gezag van een oorkonde uit 1911, dat Scherenberg "*scheepskapitein*" was geweest en dat hij "*reizen naar China had gemaakt*". J.K. van Loon corrigeert die beweringen in de *Baarnsche Courant* van 6 september 1967: "*Reinhard is nooit scheepskapitein geweest, noch handelaar op China*". Inderdaad: Toen Scherenberg in 1791 'Peking' bouwde, was hij pas 22 jaar en hij was steeds van zwakke gezondheid geweest. Kan hij, op die leeftijd en als ziekelijk persoon, al een carrière als kapitein op een schip naar China hebben gehad? Raadselachtig is de bewering van Christiaan Kramm, in zijn naslagwerk "*De Levens en Werken der Hollandsche en Vlaamsche Kunstschilders*", (p. 1635), waar hij schrijft over de "*Heer Scherenberg die in Gezantschap naar China was geweest*".

Tenslotte spreekt ook professor J.A. de Rijk,

in zijn: "*Wandelingen door Gooi- en Eemland en Omstreken*" op pagina 163 van "*een zekere Scherenberg*" over wie hij verder opmerkt: "*Hij had veel op China gevaren en naar het schijnt was hij er ook wel bij gevaren. Want hij liet uit het Hemelsche Rijk allerlei materialen aanvoeren om in Baarn twee Chinese huizen te bouwen*". Onderzoek in het Algemeen Rijksarchief in Den Haag, in het archief van de V.O.C., heeft tot nog toe geen bewijs geleverd dat Scherenberg inderdaad in China is geweest.

Activiteiten van de Stichting Tussen Vecht en Eem

Het info-bulletin

Onlangs is het eerste TVE-infobulletin verschenen, waarin – zo mogelijk – alle openbare activiteiten van de historische kringen en andere bij TVE aangesloten organisaties voor het komend seizoen zijn opgenomen.

Er is al geruime tijd over gesproken, maar rond 15 september zijn voor het eerst vijf exemplaren per organisatie in de bus gevallen. Om de kosten te beperken sturen we ze naar één adres (van een lid van het Algemeen Bestuur van TVE, een bestuurslid van een historische vereniging of een speciaal hiertoe aangewezen contactpersoon). Het is de bedoeling, dat deze persoon voor verdere verspreiding zorg draagt, zoals meesturen met verenigingspost, ophangen in een oudheidkamer of wat dan ook maar aan een grotere bekendheid kan bijdragen.

We hebben ernaar gestreefd de informatie meteen in het eerste nummer al zo compleet mogelijk te maken, dat wil zeggen inclusief openingstijden van oudheidkamers, permanente tentoonstellingen, enz. Bij de sluitingsdatum waren echter niet alle gegevens over alle historische verenigingen binnen; wij hebben de verschijning van het bulletin hierdoor niet laten ophouden. Hopelijk leidt het ontbreken van gegevens over een bepaalde plaats ertoe, dat de informatie voor het volgende bulletin juist wel op tijd binnen is...

Bent u de contactpersoon en hebt u nog geen telefoontje van mij gehad, wilt u dan zo vriendelijk zijn de betreffende informatie aan mij door te geven?

Livia Lankreijer
Aartseveen 94
3755 VE Eemnes
tel. 035-5389198
e-mail llankrepi.net

Monumenten en architectuur tussen Vecht en Eem

Een historische vereniging is bij uitstek een vereniging waar bij haar aanhang de termen 'traditie en behoud' sleutelbegrippen zijn. Meer dan ooit groeit het besef dat de identiteit van een plaats vooral te maken heeft met begrippen als dorps-schoon, streekgebonden karakter en monumentaliteit.

De gebouwde omgeving is voor een groot deel bepalend voor deze identiteit. Maar die gebouwde omgeving is niet altijd even fraai of karakteristiek. Nederland lijkt langzaam ten onder te gaan aan eenvormigheid, eentonigheid en karakterloosheid. Nieuwe architectuur kenmerkt zich maar al te vaak door het woekeren met vierkante meters, het gebruik van lelijke materialen en het detoneren bij de bestaande omgeving.

Terecht maken leden en besturen van historische verenigingen zich hierover zorgen. De historische vereniging blijkt in sommige plaatsen de grote motor te zijn achter behoud, restauratie of een betere invulling van nieuwbouw. Op dit gebied heeft een historische vereniging dus een taak te vervullen. Als oppositie tegen te ingrijpende ontwikkelingen zoals bijvoorbeeld schaalvergroting, maar ook als meedenkende en initiatiefnemende organisatie bij de ontwikkeling van nieuwe plannen, zoals de inrichting van pleinen en het herbestemmen van oude gebouwen.

Bij "Tussen Vecht en Eem" komen veel vragen binnen hoe men moet omgaan met ontwikkelingen in dorp en stad, met bijvoorbeeld nieuwbouwplannen, sloopplannen en herbestemmen. Vaak weet men niet de juiste weg, of vraagt men zich af welke instanties acties kunnen steunen en hoe activiteiten op het gebied van behoud en vernieuwing het beste resultaat kunnen krijgen.

Deze vragen vormen de reden aan dit onderwerp meer aandacht te gaan geven. Bij nieuwbouw

bouw komt een begrip als 'welstand' kijken, bij bestaande bebouwing 'monumentenzorg'.

Tijdens de komende AB-vergadering zal ik door middel van een korte inleiding een beeld schetsen van deze begrippen en aan de hand van enkele voorbeelden proberen de problematiek omtrent bouwen, slopen en restaureren te verduidelijken.

Daarna kan door middel van een open discussie geïnventariseerd worden waar de wensen van de Historische Kringen liggen en wat voor rol TVE daarbij zou kunnen spelen.

Uiteindelijk willen we onze leefomgeving allemaal zo aangenaam en fraai mogelijk houden of maken! Op 23 oktober kunnen de aanzetten worden gegeven naar een gericht beleid daartoe.

Drs Karel Loeff

Medewerker project Monumenteninventarisatie Provincie Utrecht

Voorzitter Historische Kring Laren

Werkgroep groene geschiedenis tussen Vecht en Eem

De voorgenomen activiteiten van de werkgroep hebben helaas vertraging opgelopen. De uitbreiding van de groep met aanwijzingen van een afgevaardigde van Historische Kringen verloopt traag en de groep is daardoor nu nog niet compleet. Ook de vakantieperiode heeft de voortgang van het werk stilgelegd.

Intussen is daadwerkelijke medewerking van de Historische Kringen Blaricum, Nederhorst den Berg en Hilversum alsmede van de Dudokstichting toegezegd.

Op een bespreking van 23 mei 1996 heeft de werk- en studiegroep de doelstelling en taken nog eens geformuleerd.

Voor U, leden-donateurs van TVE, worden deze hieronder nog eens gememoreerd.

De algemene doelstelling is het bevorderen van de historische geografie in het gevarieerd rijke gebied van de Gooi, Eem- en Vechtstreek. Een landschap in grote verscheidenheid: de Gooise heidevelden en boslandschappen, de enggronden in Laren en Blaricum, de veengronden en verveningen in Loosdrecht, de landschapsparken en buiten-

plaatsen als natuurmonumenten en voor recreatie in Hilversum, Bussum en 's-Graveland, het ontginningslandschap en de weidegronden in Eemnes en Baarn, het rivierenlandschap met forten en wallen enz. in Weesp en Muiden (de Vecht) en Baarn en Eemnes (de Eem), de droogmakerijen, het polderlandschap en haar waterhuishouding in Nederhorst den Berg.

De werkgroep wil nu dit Gooise culturele erfgoed in overleg en samenwerking met alle Historische Kringen, ruim en voortdurend onder de aandacht van iedereen brengen om zo de interesse en de kennis van al deze historisch-groene gebieden te vergroten.

Door een regionaal overleg kunnen plaatselijke activiteiten worden ondersteund en informatie, dokumentatie en publikatie van onderzoek en studieresultaten alsmede ervaringen worden uitgewisseld.

Ook worden thans contacten met landelijk, provinciaal en gewestelijk op dit gebied werkzame en adviserende instellingen gelegd.

Onlangs hebben enkele leden van de nog kleine werkgroep deelgenomen aan een werkconferentie in Huizen waarbij de 'Herziening Streekplan Gooi en Vechtstreek' werd behandeld en zij hebben daar wensen geuit voor versterking van toekomstig provinciaal en gemeentelijk beleid voor behoud van de herkenbaarheid van het Gooise landschap in al haar hierboven omschreven facetten. Deze wensen worden binnenkort in een provinciaal rapport tot uitdrukking gebracht.

De werkgroep heeft de organisatie van een open dag 'Groene Geschiedenis' onder de titel 'Landschap van formaat' in voorbereiding.

Een dag in voor- of najaar waarop deskundigen door middel van korte lezingen het Gooise landschap in haar landschappelijke facetten onder aandacht brengen van iedere belangstellende en vervolgens aansluitend enkele excursies gehouden zullen worden.

Van dit alles hoort U van de werkgroep nog meer! Maar horen wij nog van de aangesloten Historische Kringen wie daadwerkelijk gaat deelnemen in de regionale werk- en studiegroep?

P. Timmer, Schakel 35 1231 SV Loosdrecht.
tel. 035 5823412.

Van de redactie

Oproep THEMA-NUMMER TVE 1997

De redactie verzorgt elk jaar een speciaal thema-nummer. In tegenstelling tot voorgaande jaren zal als thema niet gekozen worden voor een gemeente maar wordt er naar gestreefd om één thema te kiezen waarbij verschillende aspecten rond dat thema in de gemeenten, in samenhang, aan bod kunnen komen.

Voor 1997 is het thema **bedrijvigheid en mobiliteit** gekozen. In de loop van de geschiedenis zijn in het gebied tussen de Vecht en Eem nieuwe bedrijven of werkzaamheden gestart, waardoor extra arbeidskrachten nodig waren, soms door de behoefte aan deskundigheid soms door de toename van de hoeveelheid werkzaamheden.

Voorbeelden zijn de vervening, scheepsbouw, textielnijverheid, fabricage porselein, scheepsbouw, toerisme, scheepvaart etc. Voor elk van de genoemde activiteiten zijn mensen binnen het gebied tussen Vecht en Eem verhuisd of hebben mensen zich van buiten dit gebied alhier gevestigd.

In de archieven zijn bronnen te vinden waarin de mobiliteit van arbeiders is terug te vinden. Als bijlage wordt hierbij een lijst van deze archieven gegeven.

De redactie doet hierbij een oproep aan de lezers voor eventuele auteurs op dit gebied. Er zijn in het verleden voor een aantal gemeenten in het gebied tussen Vecht en Eem al onderzoeken geweest. Bewerking van deze gegevens zou al een aardig artikel voor dit thema-nummer kunnen opleveren.

Mocht u willen meewerken of iemand weten die kennis heeft op het gebied van een onderwerp, passend binnen dit thema, dan wordt u verzocht contact op te nemen met het secretariaat van de redactie. Met de auteur zal dan nader overleg volgen.

ARCHIEFBRONNEN VOOR HISTORISCH ONDERZOEK NAAR BEDRIJVGHEID EN MOBILITEIT

Toelichting

De bronnen worden genoemd in volgorde van datering. Hier zijn alleen de bronnen genoemd waarvan men kan aannemen dat deze bij de verschillende gemeenten of streekarchieven aanwezig zijn. Lokaal kunnen verschillen optreden. Zo bestaan er voor de stad Naarden bijvoorbeeld ook andere bronnen. De datering van de oudste bronnen is slechts een indicatie. Vaak zijn juist de 17e-eeuwse registers niet meer voor handen.

De bronnen met vermelding van * zijn beschreven in zogenaamde '*Broncommentaren*' waarin een beschrijving wordt gegeven van de waarde van de informatie en de mogelijkheden van gebruik bij historisch onderzoek.

Voor inlichtingen of nader advies kan men zich wenden tot het Streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek te Hilversum of het Stadsarchief Naarden.

Mobiliteit

Akten van indemniteit afgegeven en ontvangen door plaatselijke en kerkelijke besturen, c. 1680-1811. Dit zijn vrijwaringsverklaringen door armbesturen van de plaats van herkomst ten behoeve van de armbesturen van de plaats van vestiging. Voor een aantal plaatsen in de streek zijn hierop indices / klappers vervaardigd wat het zoeken naar plaats van herkomst kan vereenvoudigen.

Lidmatenregisters van de gereformeerde (later: hervormde) kerken, c. 1650-1850. Hierbij treft men ook de ingeschreven attestaties aan van van elders komende personen. Soms zijn

deze registers opgenomen in de collecties doop-, trouw- en begraaftboeken (DTB's) van de verschillende plaatsen. Deze zijn raadpleegbaar bij de Streekarchieven (voor de aangesloten gemeenten) en anders bij de rijksarchieven in Haarlem en Utrecht. Een enkele keer zijn hierop klappers vervaardigd, de plaats van herkomst is daar dan eenvoudig in te vinden.

Opgave door lokale besturen aan provinciaal bestuur betreffende toename en afname van de bevolking (dus ook door vestiging en vertrek), circa 1811-1850. Deze vindt men in de correspondentieregisters of in de verzameling afschriften / doorslagen van verzonden brieven. De opgave werden in de regel gedaan in de eerste maanden van elk jaar. (Voor latere jaren zie: Gemeenteverslagen).

Volkstellingen, 1829, 1839. Lang niet voor alle plaatsen aanwezig. Soms is op initiatief van een lokale historische kring een database vervaardigd op (een deel van) de registers.

Bevolkingsregisters, 1850-1939. Met hierbij registers van zich vestigende en vertrekkende personen. Deze zijn chronologisch ingericht. Het bevolkingsregister van 1850 van de onderscheiden plaatsen is meestal niet zó omvangrijk, en kan dus eenvoudig geraadpleegd worden op plaats van herkomst van personen. De bevolkingsregisters zijn toegankelijk op achternaam van de hoofden huisgezinnen. Soms is op initiatief van een lokale historische kring een database vervaardigd op (een deel van) de registers.*

Gemeenteverslagen, 1851-ca. 1930. Hierin jaarlijkse opgave omtrent vestiging en vertrek.

Lijsten van kiezers ter benoeming van afgevaardigden Tweede Kamer der Staten Generaal, Provinciale Staten en Gemeenteraad, 1851-1886. Hierbij ook vermelding van geboorteplaats en aanslag in diverse belastingen.*

Kohieren forenzenbelasting, circa eerste kwart deze eeuw. Alleen voor plaatsen met veel forensen. De kohieren zijn vaak vernietigd. In de gemeenteverslagen kan men dan mogelijk weer statistische informatie vinden.

Zie onder het hoofdstuk Arbeid bij Correspondentie gemeentebesturen.

Arbeid

Akten van indemniteit. Zie boven. Een enkele keer wordt het beroep van de personen in de akten vermeld.

Akten van admmissie voor bepaalde beroepen opgemaakt door plaatselijke besturen, eind 17e eeuw tot en met 19e eeuw.

Notariële archieven, daterend vóór 1905. Soms teruggaand tot in zeventiende eeuw. Hierin allerlei soorten akten. Oprichten en vestigen van bedrijven. Deze archieven zijn chronologisch geordend. Bij het Rijksarchief Haarlem is een klapper vervaardigd op onderwerp.

Register van patentplichtigen, 1805-1893. Houdende opgave van bedrijf, naam en klasse waarvoor patent moest worden betaald.*

Volkstelling 1807/1808, hier geen geboorteplaatsen wel beroepen. De registers of samenvattingen hiervan zijn grotendeels aanwezig in het Rijksarchief in Noord-Holland en Zuid-Holland.*

Registres Civiques, burgerlijsten, 1811 (1812, 1813). Hierbij beroepen. Niet in alle gemeenten bewaard gebleven. Wel grotendeels bij Rijksarchieven in Haarlem en Utrecht in de bestuursarchieven uit de Bataafs-Franse periode.*

Correspondentie door lokale besturen inzake ondersteuning van van elders afkomstige personen en declaratie van de ondersteuning bij de plaatsen van herkomst, circa 1812-1920. Hieruit kan men opmaken of arbeiders van elders op zeker moment een beroep moesten doen op de lokale armenzorg. Onderzoek in deze bron is lastig omdat de archieven uit de 19e eeuw vaak slecht toegankelijk zijn op dit aspect. Een hulpmiddel hierbij kunnen de registers van ontvangen en verzonden brieven zijn. Ook verslagen van armbesturen geven wel informatie over dergelijke ondersteuning.

Staat van Fabrieken en Trafieken van 1 augustus 1816. Opgave van bedrijven en aantal werklieden.*

Kohieren Hoofdelijke Omslag, 1851-1922. Onder vermelding van beroep alle belastingplichtigen. Hierbij ontbreken vaak grote groepen van bevolking omdat deze gezien hun inkomsten niet konden worden aangeslagen.*

Gemeenteverslagen, als boven. Hierin onder de hoofdstukken Nijverheid, Handel, Armenzorg mogelijk informatie over gecreëerde werkgelegenheid, afgegeven Hinderwetvergunningen etc. Niet alle gemeentebesturen waren even consciëntieus in het invullen van de verlangde gegevens.

Volkstellingen 1829, 1839. Zie boven.

Jaarverslagen Kamer van Koophandel en Fabrieken Gooiland, 1915 e.v. Deze kunnen aanwezig zijn bij gemeenten omdat ze op de verzendlijst van de KvK stonden.

Correspondentie gemeentebesturen inzake bevorderen werkgelegenheid, concurrentie van arbeiders van elders, circa 1924 e.v. Ook over oudere perioden kan dergelijke correspondentie aanwezig zijn. Een probleem bij de lokale bestuursarchieven is echter vaak dat die (nog) niet toegankelijk zijn op dergelijke aspecten van beleid. Sinds 1924 werd een ordeningscode voor gemeentelijke archieven gehanteerd die de toegang vereenvoudigt.

Streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek
Aangesloten gemeenten: Blaricum, 's-Graveland (met Ankeveen en Kortenhoef), Hilversum, Laren, Loosdrecht, Nederhorst den Berg

Bezoekadres: Oude Enghweg 23 te Hilversum

Openingstijden: ma.-vr. 13.00-17.00 uur, 's morgens op afspraak

Telefoon: 035-629 26 46

Stadsarchief Naarden

Aangesloten gemeenten: Bussum, Muiden (met Muiderberg), Naarden

Bezoekadres: Cattenhagestraat 8 te Naarden

Openingstijden: ma.-vr. 13.30-16.30 uur, 's morgens op afspraak

Telefoon: 035-695 13 95

Eeuwig verwelkende rozen, poëziealbums in Nederland

Het Goois Museum toont van 28 september tot en met 8 december een fraaie collectie poëziealbums, afkomstig van particulieren en van het Nationaal Schoolmuseum uit Rotterdam. De tentoonstelling draagt de welluidende titel: 'Eeuwig verwelkende rozen' en behelst zo'n vierhonderd albums vol dierbare herinneringen. Menig poëziealbum is een lust voor het oog, prachtig versierd en voorzien van met glittertjes bestrooide plaatjes. Ook kunstige vouwsels, plakwerkjes en tekeningen verluchtigen de albums.

De tentoonstelling toont de geschiedenis en het gebruik van het poëziealbum. De versjes weerspiegelen de tijdgeest. Uit de 19e eeuw valt het vrome en moraliserende karakter op, in de jaren 20 worden de versjes lichter van toon en benadrukken zij karaktereigenschappen als ijver, geduld en eerbied. Pas vanaf de jaren vijftig toont het poëziealbum frivole en soms absurde versjes.

Door de nostalgische boekjes is 'Eeuwig verwelkende rozen' een romantische tentoonstelling over het fenomeen poëziealbum, in de volksmond ook wel uitgesproken als poesiealbum.

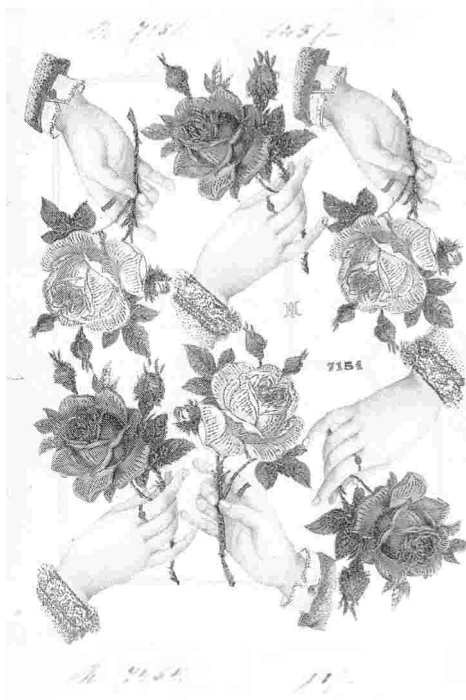
Vriendschapswensen en gedichtjes zijn geen specifieke meisjesaangelegenheden. 'Eeuwig verwelkende rozen' toont dat aan met de unieke Alba Amicorum, albums die studenten voor elkaar maakten. De zogenaamde vriendschapsboekjes voor de huidige jeugd zijn in zwang bij jongens en meisjes. Maar door standaardvragen in te vullen die in deze boekjes staan afgedrukt, wijken de vriendschapsboekjes sterk af van het traditionele 'poesiealbum'. Deze kleinoden bieden meer ruimte voor het beschrijven van persoonlijke herinneringen en het vormgeven van eigen versierde pagina's.

Het Goois Museum toont met 'Eeuwig ver-

welkende rozen' een unieke verzameling poëziealbums, die een goede indruk geeft van de wijze waarop familie- en vriendschapsbanden door de eeuwen heen op papier zijn vastgelegd.

28 september tot en met 8 december 1996
Goois Museum, Kerkbrink 6, 1211 BX Hilversum, telefoon 035-6292826.

openingstijden di t/m zo van 13.00 tot 17.00 uur.

Erfgooiersroute nu geheel officieel bewegwijzerd

Zaterdag 8 juni jl. was het dan – eindelijk – zo ver. Nadat in 1993 de noord-lus van de erfgooi ersroute officieel met de bekende A.N.W.B.-bordjes was aangegeven is dan nu ook de zuid-lus van deze fietsroute met door de A.N.W.B. gratis beschikbaar gestelde bordjes, die door medewerkers van de Rijkswielpadenvereniging Gooi en Eemland zijn aangebracht, bewegwij zerd. De medewerking van de A.N.W.B. hield tevens in, dat de afdeling toeristische bewegwij zering een compleet bestek had opgesteld aan de hand waarvan de route-aanduiding kon plaats hebben.

De officiële ingebruikstelling werd verricht door de Burgemeester van Baarn, mevrouw drs. M.R.Th.J.G. Wolterink-Oremus, onder aanwezigheid van een aantal genodigden, waaronder oud-bestuursleden en vertegenwoordigers van de A.N.W.B. In haar toespraak ging zij uitvoerig in op de relatie van Baarn met het Gooi – meer in het bijzonder “De Vuursche”, het gebied dat aanvankelijk tot het Gooi werd gerekend. Een interessant gedeelte uit haar toespraak wil ik hier graag letterlijk weergeven. “Vroeger” aldus mevrouw Wolterink “was De Vuursche een bepaald onaantrekkelijk gebied en een soort afschuifgebied voor minder gewenste personen uit het Gooi, kleine boeren en veenarbeiders, gelukzoekers. Later trokken ook “Gerechtigden” uit het Gooi naar De Vuursche, die hun rechten als Erfgooier behielden, ook al behoorde De Vuursche tot Het Sticht. De Stichtse inwoners wilden graag voor geld deze rechten verwerven. Tot 1857 was De Vuursche een eigen gemeente met eigen Rechthuis: in dat jaar kwam het bij Baarn.”

Vervolgens ging zij in op de strijd tussen het Gooi en het Sticht inzake de vele grensscheidingen: (Ik citeer) “De grensafbakening door een Stichtse landmeter werd echter onmogelijk gemaakt door de Gooiers, die met knoe-

stige knotsen en twee- of drietandige vorken zijn meeterwerk belemmerden.”

Met haar toespraak oogstte mevrouw Wolterink begripelijk veel lof. Hierna onthulde zij één van de bordjes, dat was aangebracht op één van de grenspalen op de grens van het Gooi en het Sticht, waarmede de Erfgooiersroute thans geheel compleet bewegwijzerd is. De belangstelling overigens voor deze route is bijzonder groot, getuige het grote aantal route-boekjes, dat nog steeds wordt verkocht.

Emil Luden-penning opnieuw uitgereikt

Op 22 juni werd aan de heer ir T. van Tol, wonende te Laren, de Emil Luden-penning uitgereikt. De heer Van Tol – jaren bestuurslid van de Historische Kring Laren en lid van de Monumenten commissie aldaar – mag als landbouwkundig ingenieur een specialist genoemd worden in grond- en pachtzaken. Zijn verdiensten hebben vooral betrekking op bodemkundig onderzoek, als resultaat waarvan hij o.m. een kaart van de in 1832 op de Laarder Eng aanwezige akkerbouwpercelen reconstrueerde. Ook heeft hij aangetoond, dat het dorp Laren oorspronkelijk niet op de huidige plek, maar bij het Sint Janskerkhof was gelegen. Daar lag een dorpje met zo'n acht boerderijen. Voorts verschenen van zijn hand diverse artikelen over zeer interessante geschiedkundige feiten. De uitreiking had om gezondheidsredenen te zijnen huize plaats door een kleine delegatie van het bestuur van de Stad en Lande Stichting. De 74-jarige heer Van Tol is de laatste tien jaar bezig met een studie van de Kelten. Naar hij heeft vastgesteld is vrijwel heel Nederland bevolkt geweest door de Kelten, een volk verdeeld over een grote hoeveelheid stammen. “Ik hoop” zei de heer Van Tol tot slot in zijn dankwoord “ooit nog eens het bewijs te kunnen leveren, dat de Kelten ook in het Gooi hebben gewoond”.

Uit de tijdschriften

H.K. Eemnes, 17e jrg. nr. 3, oktober 1995.

In de serie "Oude Eemnesser..." is dit keer aan de beurt de heer E.J. Tak uit Spakenburg, om geïnterviewd te worden door mevrouw Henriët Liscaljet. Een korte, door wat gezellige oude portretten opgefleurde geschiedenis van de familie Seldenrijk in Eemnes, is geschreven door Bertie van Wijk-Blom en Henk van Hees. Een stamboom vanaf ca. 1670 is bijgevoegd. Vooraf in dit nummer ging een herinnering van Chris Roodhart aan in Eemnes vroeger langs komende boeren en leveranciers; alles werd thuis bezorgd. Heerlijke tijd van vóór de supermarkten!

In de Gloriosa, H.K. Ankeveen, 's-Graveland, Kortenhoeve. 12e jrg. nr. 4, november 1995.

Nog in het begin van deze eeuw vond op de Hilversumse Meent de jaarlijkse schaardag plaats, het drijven van het vee door de erfgooiers, boeren uit Hilversum, Bussum en Huizen. B.J. van der Kolk schrijft hierover, terwijl een ooggetuige van zo'n dag, Kees Hagen, over de schaardag van 12 mei van nabij 1900 het beeld completeert.

Eer het voor de bakker is komt er heel wat bij kijken, verzucht Ds. Wunkes in een als altijd levendig artikel "Het is voor de bakker".

Ab Hendriks voer in de jaren twintig van deze eeuw met zijn zoons Jan en Thijs ruigt en riet uit de Kortenhoeftse polder naar de bloembollenvelden onder Haarlem. Waarvoor dat gebruikt werd wordt beschreven in een postuum artikel van T. van Hoorn. De vader van de auteur was ook schipper van zo'n schip, en als jongetje van een jaar of zes stond hij vanuit het dakraam van zijn huis er naar te kijken; aan het geluid van de motor kon hij horen of zijn vader voorbij kwam!

Hoe de laatste loodjes voor het nieuwe clubgebouw van de "Gloriosa" bijeen gebracht worden leest U in het laatste redactionele artikelje.

Medelingen van de H.K. Blaricum, nr. 22, november 1995.

Met een interessant artikel door F.J.J. de Gooijer over "Voormalige hofsteden in de bouwvenen" wordt dit nummer geopend. Liefhebbers van grondbelastingen als de koptienden en de Elfde Schoof komen hier aan hun trekken.

Ook de nog steeds onduidelijke geschiedenis van het slot Ruijsdael komt aan de orde, evenals die van de Hofstede van Johan Stachouwer, die stierf in 1655. Zijn grafsteen ligt bij de Hervormde Kerk in Blaricum.

Over Johan en zijn broer Jacob Stachouwer, als eigenaren van slavenplantages in Brazilië, gaat een volgend artikel van dezelfde schrijver. Op de vraag wie Johan Stachouwer, Heer van Schiermonnikoog was, geeft G. Adema het antwoord.

Dan schrijft Lida Calis, evenals de Gooijer als "gastschrijver" in dit nummer over "De betekenis van verzamelaar Regnault in relatie tot Blaricumse kunstenaars". Merkwaardig hoe de 'selfmade' Regnault van kantoorbediende opklom tot industrieel. Uiteindelijk bezat hij een aantal goed lopende verffabrieken in Nederlands-Indië. Door de verffhandel leerde hij persoonlijk enkele kunstenaars kennen, en toen ging hij schilderijen uit de Haagse school kopen. Zo ontwikkelde hij zich tot een verzamelaar die een belangrijke inbreng had in de voor- en naoorlogse waardering van moderne kunst in Nederland.

Vechtkroniek, uitgave van de H.K. Gemeente Loenen, nr. 3, december 1995.

Ook deze derde uitgave ziet er, net als de eerste twee, uiterlijk en innerlijk prima uit.

Onlangs werd het voormalige Beek en Hoff als gemeentehuis van Loenen geopend; na een fabriek van beenzwart geweest te zijn een

duchtige gedaanteverwisseling. (J. Boerstra).

Het vroegere gemeentehuis van Vreeland had school en gemeentehuis onder één dak, totdat de combinatie niet meer houdbaar was geworden. Nu bevat het pand, sinds 1987, elf woonruimten, maar daar het onder Monumentenzorg valt, blijft het zijn tweevoudig gebruik tonen. (J. Boerstra en Juliette Jonker-Duijnste).

Een artikel over de rouwborden in de Hervormde kerk in Loenen toont een reeks afbeeldingen van deze fraaie ijdelheden. (A.W. Voskuilen).

En tenslotte is het goed te weten dat Fenna Brouwer, archivaris gemeente Loenen, belangstellenden de weg wijst bij regionaal of lokaal historieonderzoek.

H.K. Laren N.H., Kwartaalbericht, 14e jrg. nr. 54, december 1995.

K. Kool heeft vanaf de oprichting in 1980 de Kring geleid als voorzitter. Dan is het begrijpelijk dat hij per 1 januari 1996 als zodanig aftreedt, ben merites de cirkel!

Het uiterlijk van het tijdschrift is bij dezelfde gelegenheid ook veranderd; verjongd en verfrist.

Er is een nieuw boek verschenen over affiches in het Gooi, geschreven door Drs. Pao Lien Djie. Deze uitgave handelt over affiches uit de verzameling van Mr. Martijn F. Le Coultré. Het is niet in de handel, maar geïnteresseerden kunnen zich wenden tot de auteur, telefoon 035-6241257.

In een goed gedocumenteerd artikel beschrijft B.J. Vos de voorgeschiedenis van het tot stand komen van het huidige Johannes-hove, tot 1950, toen de oprichtingsacte verleend werd.

B.C.J. Krijnen houdt in een verhaal over schoenmaker Tijme Bos uw kennis van het Larens dialect bij.

In het boven besproken Johannes-hove is het portret te zien van Margot van Wulfen, geschilderd door Albert Neuhuijs. De zitster, in de bloei van haar jeugd en fraai uitgedost, is het aanzien waard!

De Gooische School bestaat 90 jaar, wat voor Roelien Philips en Bar van de Wall Bake aanleiding is de school te herdenken. De

school blijkt springlevend te zijn, zodat men zich best nu al op het 100-jarig feest zou kunnen gaan voorbereiden!

Villa Amuda, H.K. Stad Muiden, 9e jrg. nr. 2, december 1995.

De geschiedenis van de visafslag en de haringstokerijen hoort in Muiden thuis, constateert de heer Van Diest. Deze zo belangrijke bedrijvigheid duurde tot 1933, toen de Afsluitdijk het bedrijf en de haring verdween. Van Diest blijft aan het woord. Hij herdenkt de Franse tijd in Muiden. Het jaar 1795 was zeer bewogen, maar de oude tijd kwam, ook na herstel van Oranje, niet terug.

Eind 1995 werden er heftige discussies gevoerd over de vraag of er al dan niet in de Bloemendalerpolder gebouwd zou worden. Maar, zo merkt Van Diest in een in zekere zin geruststellend artikel op, 75 jaar geleden was er een dreiging van een veel ernstiger aanslag op het hart van de polder dan nu, die echter gelukkig geen doorgang heeft gehad. De oplossing vormt een spannend verhaal van genoemde auteur. H.P. Moelker tenslotte vertelt over de Pastorie van de Hervormde Gemeente Muiden. De pastorie werd lange tijd door de kerkeraad verwaarloosd, tot er in de laatste helft van de vorige eeuw toch een nieuwe kwam.

Sint Maerten, H.K. Maartensdijk. nr. 14, december 1995.

Een klein groen kannetje op een geel veld, als gevelsteen, is de meest tastbare herinnering aan de vroegere herberg "De Groenekan" en verklaart de naam van het dorp. Het openingsartikel van Douwe Koen over de herberg "raakt daarmee tevens het wezen van een tijdschrift over lokale geschiedenis: de verwondering achter vanzelfsprekendheden blootleggen" (Leo Fijen, eindredacteur).

Mevrouw M.L. de Raadt-Nolst Trénité geeft ons de geschiedenis van Westbroek tijdens de Bataafse Republiek (1795-1806). Dankzij een last van schepenen van Westbroek vervaardigde archiefkast, die nu aan de Hervormde Kerk behoort en waarin veel oude archieven

bewaard bleven, kon deze geschiedenis geschreven worden.

"Visser om den brode" was Rush de Graaf (1958[05061]), maar in dit artikel van Wim Hoebink komt een reeks andere beroepsvissers aanbod, dat berust op een aantal gesprekken; fraai voorbeeld van "oral history"!

In 1985 opende de toenmalige burgemeester van Maartensdijk, Panis, de vergrote en nieuw ingerichte bibliotheek in de "De Vierstee". Aan deze bibliotheek was een lange geschiedenis vooraf gegaan, waarbij veel werk door vrijwilligers verricht werd. Ook voor de omliggende gemeenten is nu een centrale, goed gehuisveste bibliotheek beschikbaar (Jettie Verwer).

H.K. Loosdrecht, 22ste jrg. nr. 105, december 1995.

Niet lang geleden verkreeg kasteel-museum Sypsteyn een uniek stuk Loosdrechts porselein uit de fabriek van dominee De Mol, namelijk een borstbeeldje van biscuit (ongeglazuurd porselein) voorstellende de predikant Jacobus Willemsen (1698-1780), later hoogleraar aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam. C. Bogaard schrijft in het artikel waarom Ds. Mol dit borstbeeld in zijn fabriek liet maken. Het kon door het museum worden gekocht met steun van Dr. Hendrik Muller's Vaderlands Fonds en van het Carel Nengerman Fonds. R. Loenen schrijft onder de titel "Zomaar een Loosdrechtse familie" (deel 1) over zijn eigen familie.

Verder nog een hele reeks mededelingen, en – heel leuk – een in het frans vertaald artikelje over de franse afkomst van de kerkklok van Loosdrecht, voor franse schoolkinderen.

H.K. Huizen, 16 jrg. nr. 4, december 1995.

Evenals "In de Gloriosa" heeft nu ook de Huizer kring zijn eigen archiefruimte. In het Huizer museum is het archief iedere maandagavond van 20 tot 22 uur open, behalve op de tweede maandag van de maand.

Het verslag van een lezing door mevrouw A. Nieuweburg-Bron uit Hilversum over "Ivoor,

wat deed men er mee?" opent deze aflevering. Nu, er waren veel dingen waarvoor het werd gebruikt. Biljartballen zijn wel een van de meest bekende; minder bekend was misschien de versierde versteviging van een korset voor de vrouw of vriendin van een walvisvaarder. Vrijwel alle dieren die ivoor opleverden worden besproken.

Uit het nummer van "Tussen Vecht en Eem" bij de Open Dag In Huizen in mei 1995 is het artikel van mevrouw A.E. van der Hulst over de omscholing van de vissers in Huizen overgenomen.

De heer T. Kos kijkt voor de derde en laatste keer terug op zijn jeugd in Huizen.

Eigen Perk, H.K. Albertus Perk, 15e jrg. nr. 4, december 1995.

Terecht wordt aandacht gegeven aan het afscheid van Jan Lamme, die lange tijd de dragende kracht was in het redactieteam.

De zorg voor de binnenstad van "gatenslaand" Hilversum is een vaste rubriek in "Eigen Perk"; het bestuur van de kring houdt gelukkig vast als een terriër!

Henk Duits duikt in de geschiedenis met zijn artikel over Hooft's bemoeienissen met de Hilversumse politiek in 1635-1636. Het ging over de ontginningen van 's-Graveland, die met de belangen van de Gooise bewoners, vooral van de Hilversumse, in conflict kwamen. De rol van de baljuw van Gooiland schijnt daarbij van een zekere partijdigheid niet geheel vrij geweest te zijn.

Rustiger dan het verzet van de Gooiers tegen de ontginners van 's-Graveland ging het toe in de bepaald onbloedige omwenteling in Hilversum bij de komst van de franse bezetters, verhaalt Jan Willem Schneider. De verhoudingen in het dorp bleven, op een enkele uitzondering na misschien, gemoedelijk. Met voldoening kan "Albertus Perk" terugkijken op de viering van zijn vierde lustrum.

Bij de boekbesprekingen vinden we een door Herman D. van Bergeijk geschreven proefschrift over W.M. Dudok, en een boek over de Joodse gemeenschap in 's-Graveland en Kortenhoef, auteur Wim Focken.

"Baerne", H.K. "Baerne", 19e jrg. nr. 4, december 1995.

In de hal van het Baarnse gemeentehuis hangt een schilderij van Cornelis Troost, getiteld "Onbekend meisje als Diana". Het schilderij is aan de gemeente gelegateerd door mevrouw S. van Orsoy Veeren-Laan, een dochter van Mr. J.C.G.C. Laan, die van 1858 tot 1867 burgemeester van Baarn was. Wie was dat onbekende meisje? Misschien een der vrouwelijke voorouders van de familie Laan. Het schilderij is in elk geval generaties lang in bezit van de familie geweest.

Het artikel gaat verder over de toneelspeeler-schilder Troost, wiens werken aansluiten op de genre-schilderijen van Jan Steen, Van Ostade en anderen, maar toch wel een zeer achttiende-eeuwse geest ademen. De auteur van dit artikel is H. Bronkhorst.

De oud-journalist J. van den Berg zet enkele gegevens op schrift over de geschiedenis van kasteel Groeneveld in oorlogstijd, in het bijzonder de jaren 1938-1948. Veel berust op "oral history". De oorlogstijd en de eerste jaren daarna hadden de toestand van Groeneveld er niet beter op gemaakt. Des te meer reden om ons gelukkig te prijzen dat het statige huis er na de laatste restauratie zo kloek bij staat.

H.K. Bussum, 12½ jaar!, 7 juni 1983 – 7 december 1995.

Een blik terug op de jarige kring!

Enige voortzettingen van eerdere artikelen: Marcus van der Heide over "Wereldoorlog II en Bussum in de letterkunde" en Wil van Berckel en Martin Heijne over de "Bussumse Kerk-geschiedenis".

Mevrouw J.C. Abma-van den Bergh uit Bussum geeft gevolg aan de oproep van de redactie om iets te vertellen over de bevrijding in 1945 in een leuk persoonlijk verslagje.

Martin Heijne schrijft ook nog over de "Broodoorlog van Bussum tegen Naarden in 1764", waarover ook "De Omroeper" in april 1995 het had in een door mevrouw A.P. Kooyman-van Rossum geschreven artikel.

De Omroeper, 9e jrg. nr. 1, januari 1996, uitgave van de Stichting Vijverberg in Naarden.

J.P.J.H. Clinge Doorenbos, die in 1978 in Bussum overleed, droeg al bij zijn leven de roem over Naarden uit, volgens Jan Paardenkooper, die de dichter in een aardig stukje herdenkt.

Historisch zeer boeiend is een door David Kips geschreven artikel over Willem de Clercq, die in 1814 Naarden bezocht.

Hoe de oorlog van 1914-1918 in de vesting Naarden de commandoverhoudingen beïnvloedde wordt duidelijk in een artikel van Th. van der Plas. Het doet in de verte denken aan bepaalde actie- en gezagsverhoudingen waarover wij ons recentelijk nogal druk maken (jan. 1996). Maar het verdwijnen van de dreiging van een duitse inval in Nederland verdreef in 1918 alle spanningen; dat zal niet meer lukken!

De service-flat "Zandbergen", oorspronkelijk "Sandbergen", is de laatste fase van de ontwikkeling herberg-buitenverblijf-villa-serviceflat, schrijft Mevrouw Kooijman van Rossum naar aanleiding van een boedelbeschrijving van Zandbergen in 1856. Aan de hand daarvan geeft de schrijfster een aanvullend beeld van het burgerlijk leven van 150 jaar geleden.

De herdruk van twee unieke kaarten van de Gooise Noordflank is aan Henk Schaftenaar te danken. De kaarten zijn te bestellen bij de Stichting Vijverberg te Naarden, en ook bij boekhandels in Naarden, Bussum, Huizen en Laren.

Werinon, H.K. Nederhorst den Berg, 6e jrg. nr. 21, februari 1996.

Hierin een reeks verslagen over het verenigingsjaar 1995, en een programma voor de viering van het Peter de Grote-jaar, in april 1996. Bij die gelegenheid zal er ook een speciaal nummer van Werinon uitkomen over de voormalige buitenplaats Petersburg. Deze lusthof lag aan de Peterburgseweg op het Grote Eiland, aan de Vecht, tegenover Nigtevecht.

Hollands Historisch Magazine, 1e jrg. nr. 1, januari 1996.

Priller kan het echt niet!

Het is een kwartaaluitgave van de Historische Vereniging Holland, de stichting Regionale Geschiedbeoefening Noord-Holland en het project Geschiedbeoefening Zuid-Holland, die vroeger ieder hun eigen blad publiceerden.

Nieuw, fris en toch vertrouwd, kondigt de redactie zich aan, en die hoopt dat het "H H M" zich ontpopt als historisch lijfblad voor Noord- en Zuidholland. Ook introduceert de redactie zichzelf. Aan het eerste nummer werkte een dozijn auteurs mee, onder wie ook de secretaris van "Tussen Vecht en Eem" te ontdekken viel.

Belangstellende inwoners van Noord-Holland kunnen zich abonneren bij het bureau van de Stichting Regionale Geschiedbeoefening Noord-Holland, Postbus 5212, 2000 GC Haarlem, tel. 023-5318436. Abonnement prijs per jaar f15,-.

"Baerne", H.K. "Baerne", 20e jrg. nr. 1, maart 1996.

Het koninklijk Huisarchief, gesticht door Koningin-regentes Emma, bestaat dit jaar 100 jaar.

Ter ere van dit feit is er een tentoonstelling van documenten, kunstvoorwerpen en historische objecten uit dit archief samengesteld. Deze tentoonstelling is, na eerder in Den Bosch te zien geweest te zijn, tot en met 1 december in het Paleis in Den Haag te bezoeken. Liefhebbers van de geschiedenis van het Huis van Oranje-Nassau zullen er, volgens auteur H. Bronkhorst, kunnen genieten.

De villa Java in Baarn is vele jaren de behuizing geweest van het Phytopathologisch laboratorium Willie Commelin Scholten en van het Centraal bureau voor schimmelcultures, van Prof. Dr. Johanna Westerdijk, beide instellingen van wereldfaam. nu bouwt de woningbouwvereniging Eemland er zes sociale koopwoningen, twaalf sociale huurwoningen, twintig vrije sector appartementen en 4 penthouses, meldt J. Kruidenier in een interessant artikel. Sic. transit...!

Het valt op dat bij de geraadpleegde literatuur het Baarn-nummer van T.V.E. niet wordt genoemd (8 ste jrg., nr. 2, mei 1990).

Mededelingenblad van de H.K. Blaricum, nr. 23, mei 1996.

"Traditioneel beheer en gebruik van de Maatlanden". De geschiedenis van dit ingewikkelde onderwerp wordt uitstekend beschreven door F.J.J. de Gooyer. maar het is en blijft een moeilijke materie, al die maataanduidingen, koppen en andere tienden en wat niet al! Gelukkig lezen we ook, dat bestuurders, door de eeuwen heen, niet goed wijs konden worden uit deze warboel. Dit nummer bevat twee prachtige citaten. Lida Calis (Stichting Couleur Locale) haalt een stuk aan uit "Victor E. van Vriesland- Herinneringen verteld aan Alfred Kossman", in haar serie "Blaricum Centraal: zijn cultuurhistorische plekken van dichtbij". En het tweede stukje in deze reeks is van Frans Brugman.

H.K. Bussum, Contactblad, 11e jrg. nr. 3, januari 1996.

We vinden hierin een door Jan Hekkenberg geschreven; "In memoriam" van de op 91-jarige leeftijd overleden Henk van de Berg. Deze heeft zich voor de H.K. Bussum verdienstelijk gemaakt, maar hij was ook bij veel andere activiteiten betrokken, en niet het minst ook bij de Stichting Stad en Lande van Gooiland, de stichting die de erfgooiersgeest levend wil houden.

H.K. Bussum, Contactblad, 11e jrg. nr. 4, mei 1996.

De sigarenspeciaalzaak C. Roks wordt gekenmerkt door de verkoop van uitsluitend rookwaren en rookgerei. Het dames-sigarengenootschap Salomé riep Cornelis Roks uit tot de sigarenwinkelier van het jaar (1995). Eerder werd hij in Saint Claude in de Franse Jura benoemd tot Maître Pipier in de Confrérie!

H.K. Eemnes, 18e jrg. nr. 1, april 1996.

"Eemnes en de koude oorlog"; een wat onverwacht onderwerp, dat echter bij lezing een stukje interessante militaire geschiedenis van recente datum blijkt te bevatten. (auteur E.G.van IJken).

"Herinneringen aan Wouter Stalenhoef (1863-1940)"; Stalenhoef, die het boerenbedrijf uitoefende van de Gooijersgracht tot de Eem, maakte de eerste ruilverkaveling van de Eemnesserpolder mee. Deze en latere verkavelingen waren uit economisch oogpunt nuttig en nodig, maar deden ook veel schoonheid van de natuur verloren gaan. De Eempolder was één van de minst bebouwde polders van Nederland en is, ondanks alles wat verloren ging en nog gaat, nog steeds een indrukwekkend stuk van ons land.

In de Gloriosa, H.K. Ankeveen, 's-Graveland, Kortenhoef. 13e jrg. nr. 1, februari 1996.

Met ingang van 1 november 1995 stopte ds. A.D. Wumkes met zijn redacteurschap van "In de Gloriosa", na twaalf jaargangen de verantwoordelijkheid voor de inhoud gedragen te hebben. Begrijpelijkerwijs een schok voor de mederedacteuren en lezers, maar gelukkig zal hij niet ophouden bij te dragen aan het verenigingsorgaan.

Twee wapenschilden in de Sint Antoniuskerk te Kortenhoef vormen een pendant van de twee wapens aan de muur er tegenover. De interpretatie van die wapens leverde vragen op, waarop nu het antwoord is gevonden door de auteur van het artikel, J.A. Koelink. Het blijkt dat het wapen toebehoort aan B.J.M. de Bout, een zakenman in Amsterdam (overleden in 1908), die in 1896 ambachtsheer van Kortenhoef werd.

Van de vele duiventorens en duiventillen die ons land bezat zijn er nu niet zoveel meer over. "Jagtlust" aan De Leeuwenlaan heeft nog een duiventoren, die door D. Buitenhuis beschreven wordt.

F.A.J. Heikoop geeft nog een lovende bespreking van het in oktober 1995 verschenen boek "De Joodse Gemeenschap in 's-Graveland en Kortenhoef".

In de Gloriosa, H.K. Ankeveen, 's-Graveland, Kortenhoef. 13e jrg. nr. 2, mei 1996.

Citaat uit de "Wandelingen van de Rijk": "De gemeente Kortenhoef heeft ook een groot geleerde voortgebracht en wel Dirk Cortehoeven. Hij schreef in 1530 en 1533 enkele latijnse geleerde werken". Over deze merkwaardige figuur, van wie verder niets bekend is, schrijft dr. H.J.W. Wijsman een artikeltje, dat boeiend had kunnen zijn als het onderwerp boeiend geweest was. Wat helaas niet het geval is. Maar toch goed om iets te weten van wat de geleerde Cortehoeveius schreef.

Een bijzondere aanwinst voor "In de Gloriosa" is een viertal glaspositieven gemaakt door foto-graaf Jan Zeegers op 3 augustus 1909 op de Kortenhoefsedijk. Een afdruk van één ervan op zwart wit geeft een voorproefje van wat de originelen bieden,

H.K. Huizen, 17e jrg. nr. 1, februari 1996.

Over de geschiedenis van de PHOHI gaat een uitvoerig artikel van M.P. Rooth. Het is boeiend om te lezen wat er allemaal vooraf is gegaan aan de oprichting van de N.V. Philips Omroep Holland Indië op 18 juni 1927.

H.K. Laren N.H., 15e jrg. nr. 55, april 1996.

Uit de reeks berichten van zeer verschillende aard, die deze aflevering bevat, viel op de mededeling dat de bebouwing van het Handorffterrein een stap naderbij gekomen is. Maar of op het terrein van het afgebrande La Provence een vestiging van 'Mac Drive' gaat komen bestaat nog geen zekerheid. Laten de heren zich nog maar een keer bedenken!

Eigen Perk, H.K. Albertus Perk, 16e jrg. nr. 1, maart 1996.

In dit Dudok jaar natuurlijk een artikel aan hem gewijd. Herman van Bergeijk doet dit onder de titel "Het Hilversum van Dudok; van toen naar nu". Het artikel belicht de rol van Dudok bij het ontwerpen van uitbreidingsplannen, waarvan er verschillende geweest

zijn, tot en met het Kernplan van 1946. Dat is nooit in zijn geheel uitgevoerd. En juist op dit moment ontbeert Hilversum, meer dan ooit, een stedenbouwkundige met visie, aldus de auteur.

Egbert Pelgrim beschrijft in "Industrie in het Rode Dorp" op een boeiende wijze de textielweverij, die lang voor Hilversum van groot belang is geweest.

En dan nog een stukje kerkgeschiedenis in Nederland en Zuid-Afrika van de hand van

W. Otten in "Paul Kruger en een Hilversumse dominee". In de huidige tijd waarin hard wordt geprobeerd De Hervormde en de Gereformeerde kerken samen te doen gaan is het hoogst merkwaardig te lezen over Afgescheidenen, Dolerenden en Gereformeerde Gemeente A en B!

Eigen Perk, H.K. Albertus Perk, 16e jrg. nr. 2, mei 1996.

In de negentiende eeuw heeft Hilversum een reeks schilders van de romantiek gekend, al is er nooit onder hen zo'n hechte geestverwantschap geweest dat er van een Hilversumse School gesproken kan worden. Piet Timmer begint zijn eerste artikel over dit onderwerp met James de Rijk (1806-1882), die rechtstreeks uit een Hilversumse erfgooiersfamilie stamde.

Hij had Jan van Ravenswaaij als leermeester, maar maakte ook studiereizen naar Westfalen en de Ardennen. Voor het kleine dorp van die tijd was het in cultureel opzicht een boeiende tijd (wordt vervolgd in het septembernummer).

In het Hilversumse raadhuis heeft de Luftwaffe gezeten (auteur H.A.R. Hovenkamp) en huisden ook onderduikers onder het oog van de vijand! Mondelinge mededelingen door Casper Baas (1924) en Adriaan Kuijsten (1925).

Vechtkroniek, H.K. Gemeente Loenen, nr. 4, mei 1996.

In vroeger jaren is serieus gedacht aan demping van de Loenderveense plassen. In de jaren twintig van deze eeuw wilde een indus-

trieel, Bronwasser, de plassen met stadsvuil volgooien, daarmee zijn naam weinig eer aan doend. Verzet van alle kanten, maar toch duurde het nog lang voor de rust was weergekeerd. (auteur Dr. A. A. Mantén)

Kunstenaars lieten hun sporen achter aan de Vecht. De sierkunstenaar C.A. Lion Cachet (1864-1945) in Vreeland (auteur B.J. Aalders) en de schrijver J.J. Cremer, die vijf jaren (1852-1857) in Vreeland woonde en werkte.

Villa Amuda, H.K. Stad Muiden, 9e jrg. nr. 3, april 1996.

De geschiedenis van de Muider molen "De Spiering" en vooral van haar eigenaren besproken door drs. S.C. van Diest. Het blijkt dat het pad van de opeenvolgende molenaars bepaald niet over rozen is gegaan, vooral als hun soms letterlijk of figuurlijk de wind uit de zeilen werd genomen. In 1905 viel het doek voor "De Spiering" definitief en kregen de Muiderbakkers hun meel uit de Zaanstreek.

H.K. Loosdrecht, 23ste jrg. nr. 106, februari 1996.

De geschiedenis van de Loosdrechtse Porseleinfabriek wordt beschreven onder de titel "1996: Jaar van het Industrieel erfgoed (1)" door C. G. Bogaard.

A. Mantén beschrijft "Het bewogen verleden van de Egelshoek I", dat onder meer het dit jaar weer actueel geworden feit van de moord op Graaf Floris behandelt.

Het terrein dat nu de Egelshoek heet was vroeger een jachtgebied van de bisschoppen van Utrecht, de Stichtse Warande. Het artikel bevat veel wetenwaardigs over de Egelshoek. Het tweede deel van bovengenoemde stukken is te vinden in het volgende nummer van het kringorgaan, nr 107 van mei 1996.

De Omroeper, 9e jrg. nr. 2, april 1996, uitgave van de Stichting Vijverberg in Naarden.

De Gooise Noordflank blijft een goede bron voor het ophalen van de geschiedenis van de huizen en families, die lang de streek bevolkt

hebben. Nu is aan de beurt de "Leenwenberg" aan de Valkeveenselaan. Mevrouw A.P. Kooijman-van Rossum weet er veel over te vertellen en veel namen met bekende klank komen daarbij aan de orde (deel 1).

"Herinneringen aan Floris Vos (1871-1943)" worden opgehaald door M. Tjebbes, een zoon uit het eerste huwelijk van mevrouw Vos-de Jongh, met de heer K. Tjebbes. Zijn verhaal heeft een zeer persoonlijke toon, met veel directe herinneringen en anekdotes.

Werinon, H.K. Nederhorst den Berg, april 1996, oplage 600 exemplaren.

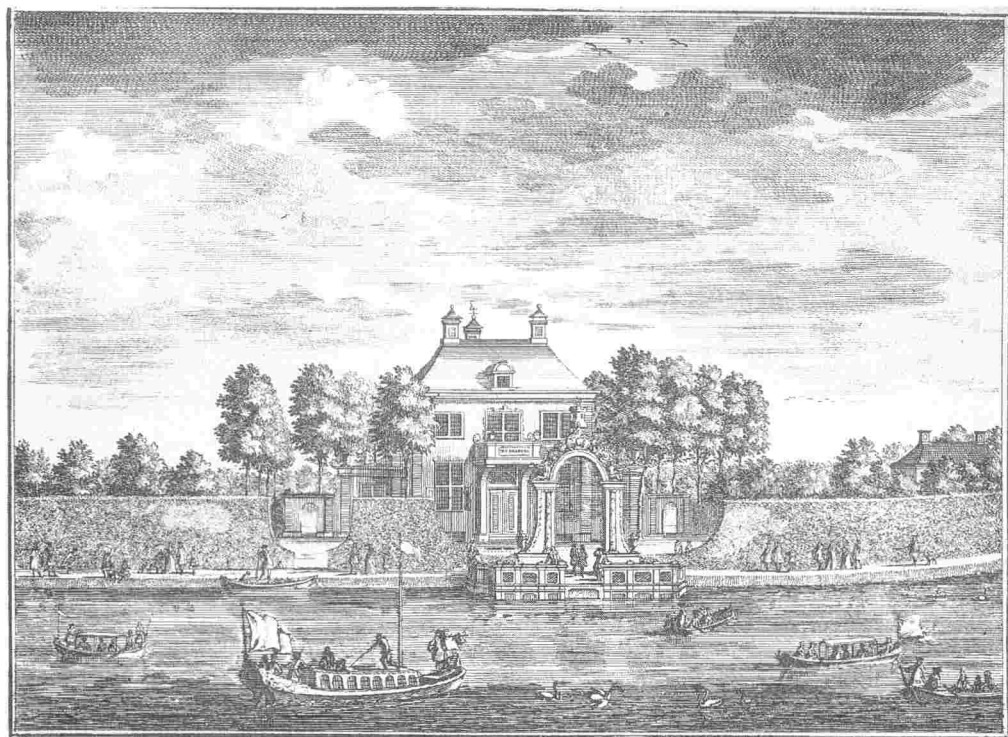
De redactie van Werinon heeft een speciaal nummer het licht doen zien ter gelegenheid

van het feit dat Peter de Grote 300 jaar geleden voor de eerste keer Nederland bezocht.

In de loop van zijn eerste reis heeft de tsaar Nederhorst den Berg niet aangedaan. Maar in 1717 verbleef hij meerdere malen op het buiten "Petersburg" als gast van zijn vriend Christoffel Brants, een puissant rijk zakenman (vermoedelijk door de handel op Rusland).

Er staan veel interessante artikelen in dit keurig uitgegeven werk: het nodigt uit om in ieder geval eens naar de expositie "Petersburg en Peter de Grote" in het gemeentehuis van Nederhorst den Berg te gaan.

M.W. Jolles

PETERSBURG, de Lustplaats van de Nid. Ed. Oostcrance heer Christoffel van Brande, Rijk-Edelman, Israëls en Resident, &c. van sine Caeserliche Majestät &c. &c. Resideerende tot Amsterdam, waarmede door sine en hare Keijzerlike en Caeserliche Majestäten bevel.

PETERSBURG, Lieu de Résidence du Très-Noble Seigneur, Monsieur Christoffel van Brande, Gentil-homme de l'Empire & Russe, Conseiller de la Cour, &c. Resident de sa Majesté (Czarine) &c. &c. Resident à Amsterdam, Honorable plusieurs fois de la Préférence de sa Majesté Impériale et Czarine.

Els van A. Rademaker, Petersburg, 1791.

Literatuur

Boekbespreking

Klaes Sierksma, *Liudger Thiadgrimszoon. Leven en voortleven van een Christus-prediker (742-809)*. Uitgeverij Van Wijnen, Franeker 1995, 282 blz. ISBN 9051941447.

Klaes Sierksma, voor Muiderberg en de Gooien Vechtstreek geen onbekende, is al jarenlang een toegewijde volgeling van de vroeg-middeleeuwse missionaris Liudger. Bovendien was hij betrokken bij het bekende Liudgersymposium in Muiderberg, dat aandacht besteedde aan het doordringen van het christendom in onze streken en aan de tegenkrachten die de nieuwe religie opwierp. Na 1984, het jaar van verschijnen van de bundel van de op dit symposium gehouden voordrachten, liet Liudger hem nog niet los: hij publiceerde een aantal artikelen over de heilige in Nederlandse en Duitse boeken, bladen en tijdschriften. De allerlaatste vrucht van zijn belangstelling is het hier te recenseren boek.

De auteur deelt zijn boek in twee delen in, het eerste deel handelt over de heilige, zijn leven en werken en zijn familie. Daarin volgt hij meestal getrouw een van de drie verschillende versies van het leven (de vita) van Liudger die ons zijn overgeleverd; hij geeft nauwkeurig aan waar hij letterlijk citeert. Hoewel hij ook aandacht schenkt aan een hele reeks van onderwerpen zoals het milieu in Liudgers tijd, zijn kloosterstichtingen en de gebieden waar hij werkzaam was, zijn verering, relieken en patroonschap, waagt Sierksma zich niet aan een analyse van de vita als zodanig. Ook wordt dit leven niet binnen de context van andere hagiografische bronnen behandeld. We horen dus ook niets over de eventuele (on)betrouwbaarheid van het Liudgerleven. Maar misschien moeten we dat ook niet verwachten, omdat de auteur in zijn Inleiding duidelijk stelt dat we te maken hebben met een 'documentaire uitgave', bedoeld om zoveel mogelijk documenten (gegevens?) over de missionaris aan te bieden. Wie gewend is

met vroeg-middeleeuws bronnenmateriaal om te gaan kent het materiaal en zal dus niet veel nieuws in dit deel vinden; wie onbekend is met deze periode, maar wel geïnteresseerd, zal hier een handige verzameling aantreffen. Toch moet daar wel een kanttekening bij gemaakt worden. Want de auteur stelt bij voorbeeld onomwonden dat het familiegoed Werinon gelegen was 'bij de berg ten oosten van Muiden' (p.7), een opvatting die op zijn zachtst gezegd omstreden is. Men zou verwachten dat hier, op deze bladzijde, melding wordt gemaakt van andere opvattingen, zoals die van D.P. Blok en C. Dekker, maar dat gebeurt pas in het tweede gedeelte van het boek, gewijd aan Liudger-sporen in Nederland, onder het lemma 'Muiderberg' in een noot op p. 157-158. De studie van P.A. Henderikx over de benedendelta van Maas en Rijn (Hilversum, 1987, Hollandse Studiën 19) wordt daar overigens helemaal niet genoemd; dat is jammer omdat Henderikx over het familiebezit van de Liudger-familie in deze streken ook wel iets te zeggen heeft.

Ik vind dat, waar voor die vroege periode geen harde bewijzen te geven zijn voor een van de genoemde identificaties (Loenen, Nederhorst den Berg, Muiderberg) de opvattingen van andere onderzoekers niet in een noot weggeloopt mogen worden, maar te juister plekke hun argumenten moeten worden bekeken en, eventueel, weerlegd.

Het tweede deel van Sierksma's boek bevat mij veel beter, als we met bovengenoemde bezwaren rekening houden. Het is een inventaris van 53 Liudger"sporen" in Nederland, waarbij de schrijver zo precies mogelijk aangeeft wat die sporen zijn: dat kan zijn een straatnaam, een glas-in-loodraam of een muurschildering in de plaatselijke kerk, een liudklok, een school of dorps huis naar Liudger genoemd, een beeld van de heilige, enzovoort, enzovoort; maar natuurlijk ook relieken en aan Liudger gewijde kerken. Al deze

Actualiteiten

COMENIUSDAG 1996

De Comenius Stichting zal op 2 november a.s. in de Grote Kerk te Naarden de Comeniusdag 1996 organiseren, aanvang 14.00 uur.

Het thema voor de Comeniusdag 1996 is:

INTERMENSELIJKE COMMUNICATIE.

Communicatie is een basisvoorwaarde voor onderling begrip tussen mensen, binnen menselijke verbanden. Zonder communicatie kan de gemeenschap niet functioneren.

Ook dit jaar zullen twee sprekers het woord voeren. Het muzikale gedeelte zal worden verzorgd door het koor van de Nederlandse Händelvereniging.

Als eerste spreker zal optreden ZE. PhDr. Jaroslav Mihule, ambassadeur van de Tsjechoische Republiek in Nederland.

Zijn voordracht gaat over 'Die Idee der Pansophie, die Fortsetzung der Lehre des Comenius im 20. Jahrhundert'.

Vóór de aanvaarding van zijn diplomatieke ambt in ons land was de heer Mihule hoogleraar aan de Karels Universiteit te Praag. Communicatie maakte deel uit van zijn leeropdracht.

Vervolg van p. 183.

verwijzingen naar de missionaris zijn natuurlijk niet van vroeg-middeleeuwse datum, veel is jong en past binnen wat de Angelsaksische wereld noemt "the invention of tradition". Maar het is aardig om te zien hoeveel herinneringen er zijn en op welke wijze 's mans gedachtenis in ons land levendig wordt gehouden. Het boek is onder andere voorzien van vele foto's, van een bronnen- en literatuurlijst. Daarbij gerekend het formaat van het boek: iemand die de schrijver op zijn Liudger-ontdekkingstocht wil volgen is met deze gids goed uitgerust.

P.L.

Na de pauze zal Prof.dr. C.A. van Peursen spreken over 'Communicatie en cultuur'.

Velen ervaren onze samenleving als een labyrint. De vraag is hoe wij de weg vinden naar nieuwe waarden, naar meer doorzicht in de media en de wirwar van werk en vrije tijd.

Het beeld van een weg vinden uit het labyrint van deze wereld komt onder andere veel voor bij Comenius. Daartoe blijkt goede communicatie een uitweg.

Cornelis A. van Peursen doceerde wijsbegeerte aan de universiteiten van Utrecht, Groningen, Vrije Universiteit (Amsterdam) en Leiden; hij was tevens enige tijd hoogleraar aan de universiteit van Yogyakarta (Indonesië).

Publicaties o.a.: *Ars Inveniendi* (1993); *Cultuur in stroomversnelling* (1992, 8e druk); *Na het postmodernisme* (1994); *Het nieuwe management* (1996). Een aantal van zijn werken zijn o.a. in het Japans, het Chinees en het Filippijns vertaald.

De toegangsprijs voor de Comeniusdag 1996 bedraagt f25,- (60 plussers betalen op verzoek f20,-), studenten en scholieren betalen f15,-.

Toegangskarten kunnen worden besteld bij de Comenius Stichting, Antwoordnummer 484, 1400 WC Naarden met vermelding van het aantal en soort karten en met bijsluiting van een Eurocheque of een Girobetaalkaart voorzien van het juiste bedrag en een handtekening.

Voor tijdige toezending van de karten kan alleen gezorgd worden als de aanvraag vóór 15 oktober a.s. is ontvangen. Nadien kunnen karten worden verkregen bij de Boekhandel Comenius in Naarden, Boekhandel Los te Bussum en eventueel op de dag zelf bij de kerk.

Singer Museum, Laren

Ter gelegenheid van haar veertigjarig bestaan presenteert het Singer Museum een uitgebreide selectie van het gevarieerde oeuvre van Ferdinand Hart Nibbrig. Deze tentoonstelling maakt deel uit van de reeks van overzichtstentoonstellingen in het museum van kunstenaars uit de periode van het modernisme.

Het museum bezit een aanzienlijke collectie van de schilder, ondermeer door een grote schenking van zijn familie.

Ruim honderd schilderijen en werken op papier uit binnen- en buitenlandse collecties (waaronder veel onbekend werk uit particulier bezit) geven voor het eerst een beeld van zijn zonerovergoten, panoramische landschappen en karakteristieke (boeren) portretten.

Na een korte tijd te hebben gewerkt in de sfeer van het Amsterdams impressionisme bediende Hart Nibbrig zich vooral van het realisme en het pointillisme. Laatstgenoemde stijl introduceerde hij in het Gooi. Behalve vrij werk zijn er ook affiches en schoolplaten te zien. Zelf een fervent wielrenner, ontwierp Hart Nibbrig bijvoorbeeld het inmiddels overbekende Simplex-affiche.

Bij de tentoonstelling is een uitgebreide monografie verschenen.

Tot en met 3 november 1996
Singer Museum, Oude Drift 1, Laren
telefoon 035-5315656

Comenius Museum

Dit jaar is het vierhonderd jaar geleden dat de Franse filosoof en wiskundige René Descartes (1596-1650) werd geboren. Weinig denkers hebben zo'n grote invloed gehad op de Westerse wetenschap als Descartes. Hij wordt dit jaar herdacht met twee exposities: één in Naarden in het Comenius Museum en één tentoonstelling in het Maison Descartes in Amsterdam, te zien vanaf november.

René Descartes en Jan Amos Comenius hebben elkaar ontmoet op kasteel Endegeest, nabij Leiden, in het jaar 1642. De ontmoeting was georganiseerd door bekenden van Comenius, die tevens als cartesianen bekend stonden. Zij waren benieuwd naar de opinie van Descartes over de filosofie van Comenius, met name diens pansofische ideeën.

De tentoonstelling in het Comenius Museum geeft aan de hand van schilderijen, prenten, wetenschappelijke instrumenten en geschriften uit de 17e eeuw een beeld van twee zeer verschillende denkers en hun strijd voor een beter begrip van de wereld om hun heen.

Tot en met 27 oktober 1996
Comenius Museum, Kloosterstraat 33, Naarden
telefoon 035-6943045

Schilderij, F. Hart Nibbrig, *De Maaiers*, 1894.

Bestuur en redactie

Tussen Vecht en Eem

Leden dagelijks bestuur

Ing J.T. Schaap (voorzitter)
Piersonlaan 7
1272 JR Huizen
035-5257063

E.W.M. Witteveen-Brenninkmeijer (secretaris)
Brediusweg 14a
1401 AG Bussum
035-6913630

F.H. Bos (penningmeester)
Stargardlaan 10
1404 BD Bussum
035-6946926

drs Maria W.J.L. Boersen, Naarden
035-6946926

L. Lankreyer-van Eijle, Eemnes
035-5389198

K. Loeff, Laren
035-5380474

P.J. Timmer, Loosdrecht
035-5823412

Het algemeen bestuur bestaat uit vertegenwoordigers van:

Historische kring "Baerne"
Historische kring Bussum
Historische kring Blaricum
Historische kring Eemnes
Hilversumse historische kring "Alb. Perk"
Historische kring Huizen
Historische kring Laren
Historische kring Loosdrecht
Historische kring Muiden
Stichting "Comite Oud Muiderberg"
Vereniging Werkgroep Vestingstad Naarden
Historische kring Nederhorst den Berg
Historische kring Weesp
Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland, afdeling Naerdincklant
Streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek, Hilversum

Stadsarchief Naarden
Stadsarchief Weesp
Vereniging Curtevenne, 's-Graveland
Dudok Stichting, Hilversum
Nederlandse Genealogische vereniging, afdeling Gooi en Eemland Stichting NIVON
Geologisch Museum Hofland, Laren
Stichting tot bevordering van de belangen van het Goois Museum, Hilversum
Stichting "Hilversum, Pas Op!"
Stichting Huizer Museum
Werkgroep klederdrachten Eem en Gooiland
Singer Museum, Laren
Stichting Vrienden van het Nederlands Vestingmuseum, Naarden

Redactie

mw C.M. Abrahamse
Diependaalselaan 294
1215 KH Hilversum
035-6292646 (kantoor)

drs Maria W.J.L. Boersen
A. Paulownalaan 5
1412 AK Naarden
035-6946926

D. Dekema
Drossaard 30
1412 NS Naarden
035-6940760

L.R. Huese-Rommerts (secretaris)
Van Gelderlaan 74
1215 SP Hilversum
035-6219279

dr P.H.D. Leupen
Burg. Lambooylaan 15
1217 LB Hilversum
035-6245704

E.E. van Mensch (voorzitter)
JHB Koekkoekstraat 26
1214 AD Hilversum
035-6292826 (kantoor), 035-6234913

Rectificatie en aanvulling TVE 14e jrg nr. 1, februari 1996

Mevrouw Margreet Bruijn uit Laren schreef ons dat de foto op het omslag van het februari-nummer een foto van Cor Bruijn is als onderwijzer in de zevende klas van de Hilversumse Schoolvereniging, dus niet de Humanitaire School.

Zij voegde hier aan toe dat Cor Bruijn in 1916 tot hoofd van de HSV benoemd was en uit Laren weggetrokken was, evenals zijn collega's Daalder en Toot, omdat normale salariering aan de Humanitaire school niet mogelijk was.

In het boek van Mevrouw Bruijn, *"De man achter Sil. Over Cor P. Bruijn als idealist, onderwijspionier en schrijver 1883-1978"* worden vier hoofdstukken gewijd aan de Haarlemse Kweekschool rond 1900 en de Humanitaire school. In het aanhangsel wordt uitgebreid ingegaan op de verhouding Ligthart – Van der Ley en de invloed van het pionieren op de Humanitaire School op de ontwikkeling van de Jenaplanscholen in Nederland. Met professor Van Rees bezocht Cor Bruijn in 1925 al de school van professor Petersen om te constateren dat veel van wat hij deed, zoals het werken in groepjes van verschillende leeftijden, rond 1910 ook al in Laren werd toegepast. Cor Bruijn onderhield nauw contact met professor Petersen en rond de jaren dertig probeerde hij al diens 'Jenaplan' in ons land te introduceren. Hij schreef een inleiding bij de Duitse vertaling van Jan Ligthart, *"Paedagogiek van het Volle Leven"* (1931) op verzoek van professor Petersen en verzamelde al diens werk en materiaal, om dit aan zijn al omvangrijke archief over onderwijsvernieuwing rond de eeuwwisseling toe te voegen. Deze rijke bron, rondom de Humanitaire School, kon hij met zijn eigen kennis en ervaring doorgeven aan Suus Freudenthal in de jaren vijftig, wat uiteindelijk leidde tot de oprichting van

de Jenaplan Stichting en de nu zo bekende Jenaplanscholen.

In de *'Gooi en Eemlander'* van 9 september 1995 verscheen het artikel van drs Alderik Visser *"Het Gooise Utopia van Tolstoj; Humanitaire School in Laren was troost voor alle desillusies"*. Zijn afstudeerscriptie, die hij aan een 'vergeten' hoofdstuk uit het Nederlandse onderwijs wijdde: *"Zedelijkheid en zelfwerkzaamheid, (christen)anarchisten en theosofen en de 'beweging' voor humanitair onderwijs 1903-1939"* (210 p.) is verkrijgbaar voor f30,- bij Boekhandel 'De Rooie Rat' Oudegracht 65, 3511 AD Utrecht.

'De man achter Sil' is beperkt beschikbaar voor f20,- bij Stichting Cor Bruijn tel. 035-5314649.

M.B.

Auteurs

Hans Bronkhorst (geb. 1922). Auteur van de biografieën: 'Koningin Victoria' en 'Lloyd George' en van een in 1990 verschenen boek 'Vincent van Gogh'. Hij maakte een bloemlezing van negentiende-eeuwse korte verhalen: 'Victoriaanse vertellingen'. Hij vertaalde een roman van Evelyn Waugh: 'De Laatste Latinist' en een boek over de geschiedenis van het Vaticaan en de pausen: 'Het Vaticaan'.

Daarnaast schreef hij een boekje over 'Frankrijks Vijfde Republiek'. Hij houdt lezingen over Van Gogh, de Franse Impressionisten en het Musée d'Orsay.

Hij was van 1948 tot 1974 redacteur buitenland van het dagblad *De Tijd* en van 1974 tot 1984 redacteur *Geestelijk Leven* van het weekblad *De Tijd*. Woont te Baarn.

Hans Goddijn (geb. 1943). In Leiden geboren en nu woonachtig in Bussum. Hij studeerde elektrotechniek en elektronica aan de Mathesis Scientiarum Genitrix (MSG) te Leiden en aan het Instituut Steehouwer te Schiedam, alsmede muziekleer bij Joop Grubben. Hij is technisch (audio/video) journalist voor diverse vaktijdschriften en het *Agemeen Dagblad*. Tevens is hij hoofdredacteur van de muziekbladen "Orgel & Keyboard" en "Pianowereld". Daarnaast is hij als samensteller en regisseur van klassieke muziekprogramma's verboden aan Goylandt FM.

M.W. Jolles (geb. 1910). Jurist. Was lid van de Raad van bestuur van de Nederlandse Reassurantie Groep N.V. Was penningmeester, later secretaris van de Vereniging van Vrienden van het Gooi en erelid van deze vereniging. Bovendien jarenlang voorzitter van de redactie van het tijdschrift TVE.

H.H.M. Meyer (geb. 1949) studeerde historische geografie in Utrecht. Hij publiceerde eerder over het Gooise landschap en de Gooise landbouw en bereidt een dissertatie voor over de wording van het landschap in het zuiden van het Gooi. Hij is werkzaam bij de Dienst Kunst, Cultuur en Onderwijs van de gemeente Maastricht.

Fotoverantwoording

Omslag

uit: *Wandelingen door Nederland*, J. Craandijk en P.A. Schipperus, uitgegeven H.D. Tjeenk Willink, Haarlem, 1879. – collectie Goois Museum

Titelpagina

foto collectie Goois Museum

M.W. Jolles

foto's collectie Goois Museum

H. Goddijn

foto's uit privé bezit

H.H.M. Meyer

kaarten en figuren uit: *Historisch-Geografisch Tijdschrift*
krt. p.154 – Hans van Triest

H. Bronkhorst

p. 163 tekening collectie Museum Flehite Amersfoort, foto collectie Goois Museum
p. 164 foto Goois Museum
p. 166 tekening Rijksarchief Utrecht

Goois Museum

uit: Alistair Allen & Joan Hoverstadt, *The history of printed Scraps*, New Cavedisch Books, London, 1983.

Uit de tijdschriften

uit: *De Vechtstroom van Utrecht tot Muiden*, H. Gartman, W. Vermandel en J.W. Smit, Amsterdam, 1791.

Actualiteiten

uit particulier bezit

GOOIS MUSEUM

**Stichting tot bevordering van de belangen van
"Het Goois Museum" te Hilversum.**

Ontwikkelingen gaan snel. Een deel van wat er vorig jaar nog was, is dit jaar al verdwenen. Een duidelijker voorbeeld dan de Kerkbrink is niet te geven; wij allen kunnen ons nog levendig voor de geest halen hoe de Kerkbrink er uitzag voor de kaalslag, maar voor de lagere schooljeugd van over tien jaar zal dat iets zijn uit een ver verleden, waar ze geen associaties meer bij hebben.

Het is één van de taken van het Goois Museum de karakteristieken van voorbije perioden vast te leggen en te bewaren. Hierbij hebben wij zowel morele als uw financiële steun hard nodig.

Als donateur van het Goois Museum verleent u deze steun en wordt u tevens op de hoogte gehouden van alle activiteiten en tentoonstellingen en krijgt u korting bij een aantal specifieke activiteiten en uitgaven van het museum.

De miniumbijdrage is f30,-. U kunt u opgeven bij het Goois Museum, telefoon 035-6292826.

U kunt het Goois Museum ook gedenken in uw testament. U kunt kiezen uit twee formuleringen:

- a. *Ik legateer vrij van rechten en kosten aan de Stichting tot bevordering van de belangen van het Goois Museum te Hilversum een bedrag van f of*
- b. *ik benoem als mijn erfgenaam voor een gedeelte de Stichting tot bevordering van de belangen van het Goois Museum te Hilversum.*

De Stichting is erkend als instelling van algemeen nut en betaalt daardoor minder (slechts 11%) of zelfs in het geheel (tot f15.647,-) geen successierecht.

Indien u voornemens bent een schenking te doen aan de Stichting, is een schenking tot f7.823,- (per 2 jaar) onbelast.

Mocht u overwegen een volledig aftrekbare lijfrente te schenken, dan wordt u verzocht schriftelijk contact op te nemen met het bestuur van de Stichting, per adres Goois Museum, Kerkbrink 6, 1211 BX Hilversum.

STEUN HET GOOIS MUSEUM

